

Toimetuse

K. Alasi
T. Erelt
A. Ilus
V. Saarmets
H. Saluäär
E. Silvet (peatoimetaja)
A. Vettik (tegevtoimetaja)

Toimetuse aadress

Tõnismägi 5a
10119 Tallinn
Tel 620 8244, 620 8243

Väljaandja

Kirjastus Juura
Pärnu mnt 67A
10134 Tallinn
Tel 641 8519
Faks 641 8544
juura@juura.com
www.juura.com

Trükk

Tallinna Raamatutrükikoda

ISSN 1406-7374

SISUKORD**TERMINI- JA KEELEPROBLEEME**

J. Sootak. Õiguskeele kolm valdkonda	3
V. Saarmets. Mida tehakse kohtuasjaga	8
S-E. Soosaar. Eesti ja naaberkeelte õigusterminite päritolu võrdlus	17
O. Jaggo. Mida tähendavad prokuröride uued ametinimetused	24

KEELETEOORIAT

K. Kerge. Keelenormi tänapäevane olemus (3)	26
--	----

KEELE-ELU INFOT

A. Tavast. Abiks terminiinfo otsijale: Eteri oskuskeelekorralduse andmebaas	35
T. Erelt. Terminoloogikoosolek Tartu Ülikoolis	38
M. Langemets. Eesti rakenduslingvistika ühing sündinud	42

UUSI RAAMATUID

A. Mund. Toekas abimees ametnikele	45
---	----

ÕIGUSKEELE KOLM VALDKONDA

Jurist kasutab oma emakeelt, aga ka õiguskeelt. Eks viimanegi ole emakeel, kuid oskuskeelean sellest siiski erinev. Taotlemata ammendavust või keeleteaduslikku laitmatust, toon järgnevalt välja kolm valdkonda, kus minu arvates avaldub õiguskeele ja üldkeele suhe. Võtan näidetes aluseks Peep Nemvaltsi kirjutise Õiguskeeles,¹ mille aluseks oli omakorda minu varasem artikkel samas väljaandes.²

1. Õiguskeel kui emakeel

Keelehoolde eest peame seisma kõik. Ka oskuskeele valdkonnas tegutsev spetsialist vastutab – küll mitte juriidiliselt, ehkki seegi ei tarvitse olla välistatud – kantseliidi levitamise ja keele solkimise eest. Kuid vaevalt keegi meelega keelt rikub. Probleem on lihtsalt selles, et kroonulik väljenduslaad võib tunduda terminoloogiliselt adekvaatsem ning edastada öeldu mõtet täpsemalt. On vaja vaid ära tunda, kus tekst on keeleteoimetamisele avatud ja vajab keelelist parandamist, kus aga on tegemist tõeliselt erialase terminoloogiaga ja toimetamisel tuleb olla ettevaatlik.

Paljuski tuleb nõustuda P. Nemvaltsiga. Miks mitte võtta näiteks *kuriteo* asemel kasutusele *roim*,³ korrigeerida mõiste *eksimus* kasutamist või rääkida *toimepanija* asemel *osalisest* ja *täideviija* asemel *sooritajast*⁴?

On valdkondi, kus üldkeel saab oskuskeelt korrigeerida, teha seda ladusamaks. Paraku ei ole see ala aga eriti suur. Teine valdkond – ja see on põhjustanud kõige enam lahkavamusi – on selline, kus jurist heameelega keelehooldajat tegutsemas ei näeks või kui ta tema tegutsemisega lepibki, siis jälgib teda umbusklikult.

2. Emakeel kui õiguskeel

Asjaolu, et jurist kasutab oma emakeelt, tekitab siin eelmise valdkonnaga võrreldes vastupidise olukorra. Seda ehk veidi üle dramatiseerides võiks väita, et siin põrmitseb filoloog juristi kiiva pilguga ega taha sugugi, et see tema aiast taimi endale korjab. Kui jurist on need siiski oma aeda istutanud, ei taha ta kuuldagi filoloogi näpunäiteid taime hooldamise kohta. Ta lähtub tõdemusest, et sõnal võib olla juriidilises kontekstis teistsugune tähendus kui tavakeeles. See tekitabki pingeid, sest tavakeeles tuntud sõnakestas varjub erialamõiste. Veelgi

¹ P. Nemvalts. Karistusseadustik ja keeleteadus (1 ja 2). – Õiguskeel 2003, nr-d 1 ja 2.

² J. Sootak. Karistusseadustiku terminoloogiast. – Õiguskeel 2001, nr 5 ja 2002, nr 1.

³ P. Nemvalts (1), lk 40.

⁴ P. Nemvalts (1), lk 36 (karistuse kohaldamise lähtekohad), lk 41, (2), lk 37–38.

4 TERMINI- JA KEELEPROBLEEME

---

hullem, sõnal võib olla ühes õigustekstis tavakeelne, teises aga erialane tähendus jne.⁵ Seega ei tuleks juriidilise teksti kvaliteedi üle otsustada mitte lihtsalt tavakeele reeglite, vaid pigem õigusteadmiste alusel. Nii on *rahaline karistus* ja *trahv*⁶ teo õigusjärelmitena sisuliselt eri asjad ja neid tuleb tähistada erisuguste terminitega.

Süüteo lõpuleviimine on siiski võimalik varem, kui see tegelikult *lõpule jõuab*. See väide võib olla küll keeleline nonsens,⁷ kuid õiguslikult elementaarne tõde. Ka surm enne surma on ehk keeleline mõtetus, kuid tegelikult võimalik. Näiteks on organismi elutegevus osaliselt säilinud, kuid ajutegevus lakanud. Kui aju on surnud, loetakse – nii on kokku lepitud – inimene surnuks ka tema elutalitluse mõningase jätkumise korral. *Süüteo lõpuleviimine* tähendab süüteokoosseisu tunnuste täielikku realiseerimist, *süütegu on lõpetatud* aga alles siis, kui isik on teinud kõik, mida ta vajalikuks pidas. Väljapressimise näite alusel võib küll öelda, et süütegu on lõpule viidud varem, kui saavutatakse selle eesmärk. Alati ei saa aga rääkida eesmärgist – isik lihtsalt ei tegutse eesmärgipäraselt. Näiteks on tema eesmärk tekitada väike põleng, maja põleb aga maani maha. Põlengu tekitamisega on ta täitnud ehk viinud lõpule § 404 koosseisu (süütamine), sellest süüteoost saab keegi kolmas isik osa võtta nii kaua, kui maja põleb ehk kuni tegu tegelikult lõpetatakse või kui ta lõpule jõuab.

Sama lugu on ka *lõpetatud süüteokatsega* ja *lõpetamata süüteokatsega*.⁸ Neil mõistetel on selgelt eristatav õiguslik sisu, mille tähistamiseks on vaja erisuguseid keelendeid. Hoopis iseasi on aga, kas keelend *loobumine* ise on adekvaatne. Sisuliselt loobub isik süüteo lõpuleviimisest ning selline asi on võimalik üksnes katse staadiumis. Süütegu parajasti käib, isik paneb seda toime ning saab loobuda edasisest. *Lõpetamata katse* korral loobub ta lihtsalt edasitegutsemisest: ta jätab asja pooleli ja tagajärg ei saabu. *Lõpetatud katse* korral saabub tagajärg aga nahunii ning passiivseks jäämisega ei saa seda enam ära hoida. Seepärast seadus ütlebki, et loobumise puhul peab isik tagajärje ärahoidmiseks midagi ette võtma. Saksa keeles on siin kasutusel termin *Rücktritt*, mida võiks tõlkida ka *tagasiastumine*. Võib-olla on see parem, sest juhib tähelepanu aktiivsele tegutsemisele. Seega tuleks *loobumine* kõne alla *lõpetamata katse* korral ja *tagasiastumine lõpetatud katse* korral. Nimetatud katseliike kirjeldavatest keelenditest ei saa aga loobuda. Segadust võib tekitada ka väljend *loobumine katsest*. Tõepoolest, isik ei saa katsest enam loobuda, selle on ta juba toime pannud ehk sooritanud. Tegelikult loobub ta alustatud süüteo lõpuleviimisest ja seetõttu loobub riik tema vastutuselevõtmisest.

Võib-olla on tõesti õigem võtta kohmaka *täideviija* asemel kasutusele *sooritaja*. Paragrahvi 21 lõikes 2 nimetatud *sooritajat* tuleb aga kindlasti eristada lõikes 1 nimetatust. Kui kaks isikut panevad teo toime ühiselt ja kooskõlastatult, ei ole nad mitte lihtsalt kaks *üksiktäideviijat* (ehk *üksiksooritajat*), vaid *kaastäideviijad* (*kaassooritajad*). Nende eristamine on

---

⁵ Lähemalt: U. Neumann. Juristide keel. – Akadeemia 2001, nr 4, lk 782–783.

⁶ P. Nemvalts (1), lk 40.

⁷ P. Nemvalts (1), lk 38–39.

⁸ P. Nemvalts (1), lk 39.

karistusõiguses väga oluline, sest kaastäideviijate karistus on märksa rangem. Karistusõigus kasutab veel *kõrvaltäideviija (kõrvalsooritaja)* mõistet, kui isikud tegutsevad küll teineteise kõrval, ent oma tegevust kooskõlastamata.

Ühes ja samas õigustekstis, veel vähem ühes seaduses ei saa kasutada sõnu suvaliselt – kord kui õigustermin, kord kui tavakeelendit. Ei või ka kord juba omaksvõetud õigusterminit üldkeelesõnaga asendada. Ei tule kõne allagi, et ühes ja samas paragrahvis (§ 22) võib rääkida *tahtlikust* abistamisest, teises kohas aga *meelega* ajamisest.⁹ Kui *ajamine* ongi parem *kallutamisest* (kahtlen selles), siis *tahtlus* on sedavõrd oluline termin, et selle asendamine *meelega (meel)* on välistatud. Küll tunneb aga õigusdogmaatika mõistet *õigusvaenulik meelestatus (sks rechtsfeindliche Gesinnung)*, kus see vastab tõesti selle sõna tähendusele (*hingelaad, vaim, mõte, arvamus, seisukoht*).

Sedalaadi näidetega võiks pikalt jätkata. Oluline on rõhutada, et tegemist on väga mahuka valdkonnaga, kus tuleb ettevaatlikult ringi liikuda. Jurist ei tohi anda kergekäeliselt tavakeelendile termini kvaliteeti ning selle kilbi taha pugununa kaitsta halba sõnakasutust. Ka filoloog ei tohi eirata termini olemasolu ja püüda keeleteadusele toetudes lõhkuda õigusmõistete süsteemi. Ärgem siiski unustagem, et õigusnormi alusel antakse hinnang inimese käitumisele. Seepärast on täpsus ja ühemõttelisus keelelisest elegantsist sageli olulisem.

3. Õiguskeel ja võõrkeel

Jurist ei kasuta mitte ainult emakeelt, vaid ka võõrkeeli. Õiguskeele seisukohalt ei ole probleem sugugi võõrkeeltes, mida peab vähem või rohkem valdama igitüks. Rahvusvahelistel konverentsidel ja teaduskirjanduses kasutatakse võõrkeelt kui suhtlusvahendit. See on hädavajalik. Ent võõrkeel muutub praktiseerivale juristile üha enam ka töövahendiks, sest rahvusvaheline koostöö õigusküsimustes aina laieneb.

Probleem on hoopis võõrkeele sisetarbimises. Õigusterminitele heidetakse sageli ette, et paljud neist on teistest keeltest üle võetud ning et seetõttu tuleb teha aktiivset keeletööd, leidmaks neile omavasted.¹⁰ Võõr- ja omasõnade vahetamine õiguskeeles on keeruline ja mahukas valdkond, mis vääraks eraldi analüüsi. Siinkohal üksnes mõned mõtted selle kohta.

Võõrterminid elavad õiguskeeles oma elu. Mõni neist asendatakse omaterminiga, teine mitte. Näiteks ladina *arripio* 'kohtu ette tooma, haarama, oma valdusesse võtma' on andnud meile – mõistagi saksa ja vene keele vahendusel – karistusliigi tähistusena *aresti* (KarS § 48 ja ka varasemates seadustikes). Aga *arreteerimine* on ammu asendunud *vahistamisega* (KrMS § 130 jj; varasemas KrMK §-s 73 küll *vahi alla võtmine*). Üldkeeles on *arreteeritu* küll alles¹¹, kuid *ar(r)estant* on nüüdseks kadunud või ei ole õigupoolest juurduda jõud-

⁹ P. Nemvalts (2), lk 39.

¹⁰ M. Lill. Valik mõtteavaldusi keelest ja õigusest. – Õiguskeel 2003, nr 3, lk 39.

¹¹ Eesti keele sõnaraamat ÕS 1999. Tallinn 1999, lk 71.

6 TERMINI- JA KEELEPROBLEEME

---

nudki.¹² Seni oli nii, et inimene *vahistati*, aga vara *ei vahistatud*, vaid *arestiti* (KrMK § 146). Uue KrMS-i § 142 järgi vara *arestitakse* endiselt, kuid nüüd on võimalik ka inimest *arestida* (tõsi, § 138 järgi ei ole see tõkend, vaid menetluslik karistus). Isik, kes *arestiti* (või *arreteeriti*), ei ole siiski mitte *arrestant* ega *arreteeritu*, vaid hoopis kohmakam – *arestile määratu* (§ 142 lg 2).

Sõna *motiiv* keeldub visalt taandumast oma õigele kohale ning laiutab endiselt *põhise* või *põhistuse* asemel (nt KrMS § 312 p 5–7). Huvitav, et karistus *motiveeritakse*, tõendeid aga *põhjendatakse* (p 2). Erinevalt menetlusõigusest kasutab materiaalõigus *motiivi* õiges tähenduses, nt tapmine *omakasu motiivil* (KarS § 114 p 5) tähendab tapmist *omakasust põhjustatuna*.¹³

Õiguskeel tunneb traditsioonilisi võõrsõnu, mida kasutatakse kõrvuti omakeelsetega. Põhimõtteliselt tuleks eelistada viimaseid, kuid jurist peab teadma ka paralleelselt kasutatavat võõrsõna. Näiteks on meie keeles olemas termin *põhjuslikkus*, nagu ka vene keeles on sõna *притъinnost*. Samal ajal kasutab jurist sageli ka sõna *kausaalsus* (lad *causa* – põhjus). Kui vene kolleegi võib pikemata tema keeles kõnetada sõna *притъина* kaudu, siis sakslane vajab hetke mõtlemist taipamaks, et *Ursächlichkeit* on *Kausalität*.

Tahtsin eelnevaga öelda, et omasõna ei tohi erialast võõrsõna kui terminit õiguskeelest, s.o õiguslaste teadmiste hulgast täielikult välja tõrjuda. Kui eespool esitatud näites saavad vene ja saksa jurist *притъина* ja *Ursache* 'ga lõpuks kuidagi hakkama, siis paljudes küsimustes ei ole omakeelsete terminite otsetõlge teise keelde võimalik. Olgu kõrvalepõikena märgitud, et kui eesti ja saksa botaanik hakkavad rääkima *ojamõõlast*, ei ole neil vaja enda mõistetavaks tegemiseks käsi-jalgu või veeklaasi appi võtta. Lihtne ja selge, ehkki mõlema jaoks võõrkeelne *Geum rivale* ajab asja otsekohe korda.

Õigusteadus on või vähemalt peaks olema sama täpne kui botaanika. Eesti ja saksa jurist ei pea sugugi enda arusaadavaks tegemisel ära tarvitama pudelit viskit, et vahetada mõtteid nähtuse üle, mida tuntakse nimetuse *actio libera in causa* all. Kui eestlane ja sakslane räägivad jahist ja sellest, et keegi on metsas kogemata tabanud inimese asemel koera või kitse asemel inimese, ei tasu neid kohe salaküttideks pidada. Tegemist võib olla kahe juristiga, kes vestlevad teemal *aberratio ictus*. Niisuguste väljendite ei ole mõtet hakata looma eestikeelseid vasteid, et neid siis rahva hulgas levitada.¹⁴ Ma ei hakka neid ka siin seletama: huviline leiab need igast karistusõiguse õpikust. Piisab, kui neid teab see väike osa rahvast, keda kutsutakse juristideks. Ülejäänud peavad teadma, kuidas käituda. Aga seda karistusõiguses ei õpetata.

---

¹² Vananenuks nimetatud ka saksa keeles: Duden. Das Fremdwörterbuch. Bd. 5. Mannheim 1997, lk 84.

¹³ Motiiv – põhjus, ajend. (Võõrsõnastik. Tallinn 1999, lk 375.)

¹⁴ Vt viide 10.

On veel üks osa võõrkeelseid väljendeid, mida samuti ei tõlgita. Need on hübriidid, mis just ei hiilga keelelise elegantsusega, on aga tarvitamiseks väga mugavad. Nii kuulub väljend *conditio sine qua non* mittetõlgitavate, ojamõõla-tüüpi väljendite valdkonda. Selle korduv väljakirjutamine tekstis on tüütu ja raiskab ruumi. Seepärast on kirjanduses kasutusel selline moodustis nagu *conditio*-valem või -vormel. Osavõtuteooriate hulgas on üks, mida kutsutakse *subjektiivsusteooriaks*. Neid sõnu ei pea keegi enam eestindamist vajavateks võõrsõnadeks, kuid juristidel on sellestki vähe – nad kasutavad terminit *animusteooria*, mis on mugandus väljendist *animus auctoris osavõtuteooria*. Kas see on parem?

Lõpetuseks nentigem huvitavat tõsiasja, et karistusõiguse reformi käigus tuli eesti õiguskeelde palju uusi omatermineid. Kõik need tõlgiti peamiselt saksa keelest (*õigushüve, süüvõime, keelueksimus, päevamäär* jne). Karistusõiguse reform ei toonud seaduse keelde võõrsõnu, kuid reform kui õiguse edasiarendamine tekitas vajaduse arendada ka õigusteaduse keelt. See aga areneb omaenese loogika alusel, jäädes samas ikka ka eesti keeleks.

Muide, ojamõõl on ilus lill. Ta kasvab oja kaldal, kuid ei sünni eriti vaasi panna. Ja ta ei peagi kõigile meeldima.

JAAN SOOTAK,
Tartu Ülikooli kriminaalõiguse professor

MIDA TEHAKSE KOHTUASJAGA

Kohtumenetlusega seondub suur hulk semantiliselt üksteisele väga lähedal seisvaid termineid, mis kõik väljendavad omal moel tegelemist mingi kohtuasjaga (haldus-, tsiviil-, kriminaal- või väärteoasi või põhiseaduslikkuse järelevalve asi). Kohtuasju *menetletakse, lahendatakse, otsustatakse, arutatakse, vaadatakse läbi, aetakse* jne. Igapäevases keelekasutuses tarvitatakse neid sageli sünonüümidena, kuid juriidilist erialakeelt kasutavates õigustloovates aktides ning õigusteaduslikes töödes ei pruugi see olla otstarbekas. Selles artiklis püüan analüüsida, kas ühe või teise termini teadlik kasutamine võiks muuta õigusnormi regulatiivset toimet või õigusteadusliku teesi sisu. Alusena on kasutatud näiteid¹ peamiselt põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seadusest² (PSJKS) ja halduskohtumenetluse seadustikust³ (HKMS), kuid märgatavad on terminoloogilised ühisjooned ka tsiviilkohtumenetluse seadustiku⁴ (TsMS), väärteomenetluse seadustiku⁵ (VTMS) ja kriminaalmenetluse seadustikuga⁶ (KrMS).

Menetlemine

Menetlemiseks nimetatakse sageli kohtu kogu tegevust õigusemõistmise valdkonnas, kõikvõimalike menetlustoimingute tegemist. Sellega tähistatakse põhimõtteliselt igasugust tegelemist kohtusse saabunud kaebuse, protesti, hagiavalduse või muu lähtedokumentidega. Eristada saab laiemat ja kitsamat *menetlemist*.

Laiemalt võttes on tõesti kogu kohtu tegevus *menetlemine*, kuna see toimub asjakohaste *menetlusseaduste* alusel. Taoline *menetlemine* hõlmab nii kohtuasja ettevalmistamise ja läbivaatamise kui ka jõustumise ja täitmise seonduva.

Kitsamas mõttes tähendab aga *menetlemine* tegelemist olemasoleva kohtuasjaga pärast seda, kui on läbitud asja ettevalmistav staadium ja kaebus või hagi on *menetlusse võetud*. Kitsas tähenduses *menetlemine* hõlmab ka kohtuliku eelmenetluse, s.o teiste protsessiosaliste kindlakstegemine, neilt selgituste küsimine, vaidlustamistähtajast kinnipidamise küsimuse lahendamine, vajaduse korral esialgse õiguskaitse või hagi tagamise abinõude raken-

---

¹ Artiklis on välja toodud üksnes mõned vaadeldavate terminite kasutusviisid ja menetlusseadustest võib loetletutele tublisti lisa leida. Siiski peaksid näited andma mingi ülevaate, millist tähendust üks või teine termin õigusaktides võib kanda.

² RT I 2002, 29, 174; 2003, 4, 22; 24, 148.

³ RT I 1999, 31, 425; 96, 846; 2000, 51, 321; 2001, 53, 313; 58, 355; 2002, 29, 174; 50, 313; 53, 336; 62, 376; 2003, 13, 67; 23, 140.

⁴ RT I 1998, 43/45, 666; 108/109, 1783; 1999, 16, 271; 31, 425; 2000, 51, 319; 55, 365; 2001, 21, 113; 34, 186; 53, 313; 93, 565; 2002, 29, 174; 50, 313; 53, 336; 64, 390; 92, 529; 2003, 13, 64; 67; 23, 140.

⁵ RT I 2002, 50, 313; 110, 654; 2003, 26, 156; 83, 557; 88, 590; 593.

⁶ RT I 2003, 27, 166.

damine jm. Selleks et kohtule saadetud initsiatiivdokumendist saaks alguse kohtuasi, peab kohus veenduma, et probleem kuulub just selle kohtu pädevusse, et dokumendid vastavad nõuetele (on puudusteta või puudused on kõrvaldatud), et on tasutud riigilõiv jm. Selline ettevalmistav tegevus on *menetlemine* üksnes laiemas, mitte kitsamas mõttes. Riigikohus jälgib asja *menetluse võtmisel* lisaks, et kassatsiooni- või erikaebuse esitamine ei oleks ilmselt põhjendamatu (nt HKMS § 60 lg 2).

Kohtuasjaga seonduv kitsam *menetlemine* tähistab igasuguste menetlustoimingute tegemist, näiteks kohtuistungil pidamist, tõendite uurimist, protsessiosaliste taotluste lahendamist ja asja suhtes sisulise kohtulahendi (kohtuotsuse) tegemist. *Menetlemise* mõiste ei nõua tingimata, et alati tuleks jõuda mingi lõpptulemuseni, kuigi kohtumenetluse puhul võiks seda eeldada. *Menetlusel* või *menetlemisel* on kohtutegevuses ka iseenesest oluline väärtus, et tagada protsessiosaliste võrdsus ning nende õiguste ja huvide võimalikult tõhus kaitse. Valitseb üldpõhimõte, et kohtumenetlus ei pea mitte ainult õiglane olema, vaid ka õiglane näima.

Näited:

Pärast asja kohtulikuks arutamiseks ettevalmistamist teeb halduskohus asja *menetluse võtmise* määruse /---/. (HKMS § 11 lg 9)

Menetlus peatatakse halduskohtu määrusega. /---/ (HKMS § 22 lg 3)

Erikaebused võib ringkonnakohus lahendada kirjalikus *menetluses*, sõltumata protsessiosaliste taotlustest. (HKMS § 37 lg 3)

Kohus *algatab menetluse* kohtuotsuse või -määruse edastamisega Riigikohtule. (PSJKS § 4 lg 3)

Asi vaadatakse läbi suulisel *menetluses*, kui seda peab vajalikuks asja läbivaatav kohtukoosseis. /---/ (PSJKS § 51 lg 2)

Menetlus lõpetatakse, kui enne asja läbivaatamise lõppemist langeb ära taotluse, kaebuse või protesti alus, samuti taotlusest, kaebusest või protestist loobumise korral. (PSJKS § 56 lg 1)

Läbivaatamine

Läbivaatamine on menetlemisele sisuliselt lähedane mõiste, mis tähistab samuti kohtulikku õigusemõistmist kui tervikprotsessi. *Läbi vaadatakse* juba menetluse võetud kohtuasju. Seepärast vastab *läbivaatamine* menetlemisele selle kitsamas mõttes. Kaebused, hagiavaldused ja muu, mida menetlusele ei võeta, tagastab kohus nende esitajatele *läbivaatamatult* (nt kui kohtu osutatud puudused on jäetud tähtjaks kõrvaldamata). *Läbivaatamine* on neutraalne termin ega nõua, et see peaks toimuma üksnes kirjalikult kohtu nõupidamistoos või üksnes suuliselt kohtuistungil. Väga tinglikult võib *läbivaatamist* nimetada ka kohtuasja sisuliseks menetlemiseks, sest see algab pärast esmaste protsessuaalsete küsimuste lahendamist, millega kõrvaldatakse asja sisulist käsitlemist takistavad asjaolud. Siiski on ka eelmenetlus, näiteks vaidlustamistähtjast kinnipidamise kontrollimine, osa asja *läbivaatamisest* ja tähtja rikkumise tõttu, kui seda ei ennistata, ei tagasta halduskohus kaebust *läbivaatamatult*, vaid lõpetab haldusasja menetluse. Kaebuse *läbivaatamatult* tagastamine ei takista sama nõuet samal alusel uuesti kohtusse esitada, menetluse lõpetamine aga välistab võimaluse kohtus sama asja veel kord menetleda.

Näited:

/---/ teeb protsessiosalistele teatavaks asja kohtus *läbivaatamise* aja ja koha. (HKMS § 12 lg 2 p 7)

Kui seadusega ei ole sätestatud teistsugust tähtaega, *vaatab* halduskohus asja *läbi* mitte hiljem kui kahe kuu jooksul nõuetekohase kaebuse või protesti vastuvõtmisest halduskohtus. (HKMS § 13 lg 1)

Halduskohtu määrusega võidakse kaebus või protest anda *läbivaatamiseks* halduskohtule kolmeliikmelises kohtukoosseisus. (HKMS § 19 lg 3)

Asja *läbivaatamisel* uurib halduskohus tõendeid vahetult. (HKMS § 19 lg 5)

Erikaebusele ja selle *läbivaatamisele* kohaldatakse apellatsioonkaebuse ja selle *läbivaatamise* kohta sätestatud nõudeid, kui need ei ole vastuolus erikaebuse olemusega. (HKMS § 31 lg 7)

Riigikohus tagastab kassatsioon- või erikaebuse *läbivaatamatult*, kui kassatsioonkaebuse esitaja jätab Riigikohtu nõudmise tähtajaks täitmata ja kaebust ei ole seetõttu võimalik *läbi vaadata*. (HKMS § 57 lg 3)

Protsessiosalise puudumine kohtuistungilt ei takista asja *läbivaatamist*. (HKMS § 62 lg 4)

Asja *läbivaatav* kohtukoosseis annab haldusasja määrusega *läbivaatamiseks* Riigikohtu üldkogule, kui haldusasja lahendamine eeldab põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seaduse alusel *läbi vaadata*va küsimuse lahendamist. (HKMS § 70 lg 1¹)

Taotlus *tagastatakse läbivaatamatult* selle esitajale, kui taotluse *läbivaatamine* ei kuulu Riigikohtu pädevusse. (PSJKS § 11 lg 2)

Menetlusosalised kaebuse *läbivaatamisel* Riigikohtus on kaebuse esitaja ja otsuse teinud organ. (PSJKS § 21 lg 1)

Asi *vaadatakse läbi* suulises menetluses, kui seda peab vajalikuks asja *läbivaatav* kohtukoosseis.

/---/ (PSJKS § 51 lg 2)

Menetlus lõpetatakse, kui enne asja *läbivaatamise lõppemist* langeb ära taotluse, kaebuse või protesti alus, samuti taotlusest, kaebusest või protestist loobumise korral. (PSJKS § 56 lg 1)

Arutamine

Uuemates menetlusseadustes on *arutamise* mõistet enamjaolt seostatud kohtuistungil pidamisega. Näiteks PSJKS-i § 54 pealkirja kohaselt reguleerib säte kohtuliku *arutamise* korda ning sätte sisu kajastab suulises menetluses kohtuistungil kaebuse või protesti läbivaatamisega seonduvaid toiminguid (menetlusosaliste ärakuulamine, tõlkimine, tõendite uurimine, küsimuste esitamine jm). Teisalt kasutavad kõik menetlusseadused kohtu volitusi piiritledes väljendit, mille kohaselt võib kõrgema astme kohus madalama astme kohtulahendi tühistamise korral saata asja tagasi madalama astme kohtusse uueks *arutamiseks*. Siin mõeldakse *arutamist* kahtlemata laiemalt kui üksnes uue istungi pidamisena. *Arutamine* tähendab sisuliselt kogu varasema menetluse kordamist, asja uuesti läbivaatamist. 1993. aasta 5. mail vastu võetud ja kuni 2002. aasta 1. juulini kehtinud PSJKS⁷ kasutas eelkõige asja *arutamise* mõistet, pidades selle all silmas asja läbivaatamist kui kõige levinumat väljendit asja üldise menetlemise kohta. Läbivalt kasutatakse *arutamist* üldmõistena uutest menetlusseadustest **KrMS**is (**krimina**asja *arutamine* – laiem tähendus, kohtulik *arutamine* – kitsam tähendus) ja **VTMS**is (väärteoasja *arutamine* – laiem tähendus, kohtulik *arutamine* – kitsam tähendus).

Et *arutamine* osutab tavatähenduses siiski teatud foorumi olemasolule, kus toimub inimes-tevaheline mõtestatud suhtlemine, siis tuleks eelistatavalt *arutamise* all mõista nimelt koh-

⁷ RT I 1993, 25, 435; 2002, 29, 174.

tuistungil toimuvat ja mitte kasutada seda asja läbivaatamise sünonüümina. Kindlat juhust pole siiski võimalik anda, sest *arutamist* võib sisustada ka kohtukoosseisu tegevusena asja lahendamisel ja sellisel juhul ei ole asja *arutamiseks* kohtuistungi pidamine enam vajalik.

Näited:

Protsessiosaliste kohtuistungile mitteilmumine ei takista kaebuse või protesti läbivaatamist, kui nende on asja *arutamise* aeg ja koht teatavaks tehtud. (HKMS § 15 lg 4)

Asja *arutatakse* avalikul kohtuistungil suuliselt. (HKMS § 19 lg 4)

Ringkonnakohus tühistab esimese astme kohtu lahendi kaebuse ja vastuväidete põhjendustest ja nõudmistest olenemata ja saadab asja uueks *arutamiseks* esimese astme kohtusse. (HKMS § 45 lg 1)

Kui halduskolleegiumi kogu koosseisu enamus ei nõustu asja *arutamisel* Riigikohtu mõne teise kolleegiumi varasema seisukohaga seaduse kohaldamisel, annab halduskolleegium määrusega asja läbivaatamiseks kahe erineval seisukohal oleva kolleegiumi vahelisele erikogule. /---/ (HKMS § 68 lg 1)

Menetlusosalisel on õigus teada asja *arutava* kohtu koosseisu /---/. (PSJKS § 49 lg 1)

Kohus võib pärast hoiatamist eemaldada istungisaalist isikud, kes rikuvad korda ja takistavad sellega asja *arutamist*. (PSJKS § 53 lg 3)

Kui kohus jõuab kohtuasja *arutamisel* järeldusele, et kohaldamisele kuuluv seadus või muu õigusakt on vastuolus põhiseadusega, tunnistab ta õigusakti põhiseadusevastaseks ja jätab selle kohaldamata. (enne 2002. aasta 1. juulit kehtinud PSJKS-i § 5 lg 1)

Lahendamine

Kohtuasja *lahendamise* mõiste sisu avamine on eriti tähtis põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluses. Põhiseaduse (PS) § 152 lõike 1 kohaselt jätab kohus kohtuasja *lahendamisel* kohaldamata mis tahes seaduse või muu õigusakti, kui see on vastuolus põhiseadusega. PSJKS-i § 9 lõige 1 näeb ette, et kui esimese või teise astme kohus on kohtuasja *lahendamisel* jätnud mis tahes asjaomase õigustloova akti või välislepingu kohaldamata, tunnistades selle põhiseadusega vastuolus olevaks, edastab ta sellekohase otsuse või määruse Riigikohtule. Sellega algatab kohus põhiseaduslikkuse järelevalve menetluse Riigikohtus. Riigikohtul on PS-i § 152 lõikest 2 ja PSJKS-ist tulenev pädevus tunnistada põhiseaduse sätte või mõttega vastuolus olev õigustloov akt kehtetuks.

Eesti õiguskirjanduses on avaldatud üpriski vastakaid seisukohti selle kohta, mida peetakse silmas PS-i § 152 lõikes 1 ja seda konkretiseerivas PSJKS-i § 9 lõikes 1 nimetatud kohtuasja *lahendamise* all. Prof Jüri Pöld on leidnud, et PS-i § 152 lõikes 1 peetakse silmas kohtuasja *lahendamist* otsusega, mistõttu ei oleks nähtavasti PS-iga kooskõlas algatada põhiseaduslikkuse järelevalve menetlust määrusega.⁸ See tähendaks taotleda Riigikohtult eelotsust küsimuses, kas asjas kohaldamisele kuuluv õigustloov akt on põhiseadusega vastuolus. Seda seisukohta on aga oponenteerinud Madis Ernits ja Peeter Roosma. M. Ernits täheldab, et PS-i § 152 lõikes 1 kasutatud väljend *kohtuasja lahendamisel* ei ole semantiliselt samastatav mõistega *kohtulahend*. Kohtuasja *lahendamine* tähendab tema sõnul pigem teatud tegevust, protsessi, mis eelneb kohtumenetlust lõpetavale kohtulahendile.⁹ M. Ernitsa käsi-

⁸ J. Pöld. Loenguid Eesti riigiõigusest. Tartu 2001, lk 139.

⁹ M. Ernits. Konkreetne normikontroll *de lege lata* ja *de lege ferenda*. – Juridica 2001, nr 8, lk 594.

tusega on nõustunud ka P. Roosma, täpsustades, et keeleliselt võib *lahendamine* tähendada nii *lahendamise* resultaati (otsust) kui ka *lahendamise* protsessi (menetlust).¹⁰

Et PS-i § 152 lõige 1 annab kohtule nii õiguse kui paneb ka kohustuse jätta kohtuasja *lahendamisel* põhiseadusega vastuolus olev õigustloov akt kohaldamata, siis sõltub *lahendamise* mõistest kogu normi toimeulatus, s.o kohtu pädevus. Kui *lahendamine* eeldab alati ka *lahendi* tegemist, oleks kohtul õigus ja kohustus teha enne põhiseaduslikkuse järelevalve menetluse algatamist ise asjas menetlust lõpetav *lahend* (sisuline otsus või menetluse lõpetamise määrus või määrus erikaebuse lahendamise kohta), jättes *lahendi* resolutsioonis kohaldamisele kuuluva õigustloova akti kohaldamata selle põhiseadusevastasuse tõttu. Sellisel juhul puudub kohtul võimalus algatada protsessuaalse *lahendiga* (määrusega) konkreetset normikontrolli eelotsuse küsimise vormis. Kui aga *lahendamise* all mõista kohtuasja menetlemist kui protsessi, oleks kohtul võimalik algatada põhiseaduslikkuse järelevalve ka menetlusliku määrusega, peatades asja sisulise menetluse, kuni Riigikohus teeb otsuse asjassepuutuva õigustloova akti põhiseaduslikkuse kohta.

M. Ernits leiab, et süstemaatilised argumendid kallutavad PS-i § 152 lõike 1 mõttes *lahendamise* protsessina käsitamise poole. Seda eelkõige siis, kui arvestatakse asjaolu, et vaadeldes *lahendamist* üksnes *lahendi* tegemisenä viib teatud tingimustel jääda jõusse teadvalt põhiseadusevastane lihtkohtulahend (käsitatav riigivõimu omavolina). Samuti võrduks õigustloova akti kohaldamata jätmine oma materiaalse toime poolest selle akti kehtetuks tunnistamisega, mis on formaalselt PS-i § 149 lõike 3 teise lause ja § 152 lõike 2 järgi üksnes Riigikohtu kui põhiseaduslikkuse järelevalve kohtu pädevuses, mistõttu tuleb ka kohaldamata jätmise pädevus monopoliseerida Riigikohtule.¹¹ P. Roosma toetab M. Ernitsa seisukohti, märkides, et ka 2002. aasta PSJKS lähtub avarama tõlgendamise võimalusest, aktsepteerides, et põhiseaduslikkuse järelevalve menetlus algatatakse kohtumäärusega. P. Roosma arvates võib kohus kehtiva seaduse alusel algatada konkreetse normikontrolli menetluse määrusega kahel juhul. Esiteks siis, kui kõne all on menetluseaduse või muu menetlusotsustuse aluseks oleva seaduse põhiseaduslikkus. Teiseks aga juhul, kui kohus leiab, et kohtuasja sisulisel *lahendamisel* asjassepuutuv seadus on põhiseadusevastane. Sel juhul ei hakka kohus seda kohaldama, vaid teeb määruse põhiseaduslikkuse järelevalve menetluse algatamise kohta, saates küsimuse Riigikohtule eelotsuse tegemiseks ja peatades selle tegemise ajaks asja sisulise menetlemise.¹² Samal ajal leiab ta, et kohus otsustab vaba kaalutluse tulemusena, kas algatada konstitutsioonilisuse kontrolli menetlus määrusega, st enne asja sisulist otsustamist, või otsusega, st koos asja sisulise otsustamisega. Valik sõltub üksnes kohtu subjektiivsest hinnangust, kas põhiseadusevastasus on ilmselge või mitte (näiteks pidades silmas Riigikohtu varasemat praktikat). Väga kindla veendumuse korral peaks kohus otsustama otsuse tegemise kasuks, muudel juhtudel aga taotlema määrusega eelotsust.

¹⁰ P. Roosma. Uus põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seadus: sissejuhatavaid märkusi. – Juridica 2003, nr 1, lk 34.

¹¹ Vt viide 2, lk 593–594.

¹² Vt viide 3, lk 32–34.

Nähtub, et *lahendamise* mõiste sisu ei ole kaugeltki selge. Kahtlusi ei kõrvalda ka eespool viidatud süstemaatilised argumendid, sest olemas on ka neile vastanduvaid seisukohti. PSJKS sisaldab hulgaliselt norme, mille puhul on *lahendamise* all selgelt silmas peetud *lahendini* jõudmist. Näiteks on sellised §-d 13, 22, 29, 34 ja 44, mis näevad ette tähtajad eri liiki põhiseaduslikkuse järelevalve asjade *lahendamiseks*, ning §-d 15, 24, 31, 36 ja 46, mis piiritlevad Riigikohtu volitused asja *lahendamisel* ehk määravad, millise sisuga *lahendi* võib kohus teha. Erinevalt P. Roomast leian, et 2002. aasta 1. juulil jõustunud PSJKS peab *lahendamise* all siiski silmas eelkõige *kohtulahendi* tegemist, millega kohus asja tervikuna või menetlusosalise esitatud taotluse lõplikult otsustatuks loeb. PSJKS-i rakendussätetes esitatud kohtumenetluse seaduste muudatused eeldavad, et Riigikohtusse saadetakse *lahend*, mille suhtes on tekkinud võimalus esitada kaebus kõrgemasse kohtusse ja selle tähtaja algus lükkub põhiseaduslikkuse järelevalve menetluse kestuse võrra edasi.

Menetlusseadused ei näe ette, et kohus võiks anda määruse, millega deklareerib teatud õigustloova akti vastuolu põhiseadusega. Menetluse seisukohalt oleks absurdne sellise eelotsuse taotlemise määruse peale edasikaebamise võimalus pärast asja *lahendamist* Riigikohtus, kuigi seaduse järgi justkui peaks erikaebuse esitamise tähtaeg hakkama kulgema Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve korras tehtud otsuse kuulutamisest ja menetlusseadused edasikaebamise õigust selgelt ei piira.¹³ Ka menetlusseadustesse lisatud menetluse peatamise täiendav alus ei ole mõeldud selleks, et peatada menetlus kohtu enda algatatud eelotsuse menetluse ajaks. See annab kohtule üksnes võimaluse peatada menetlus mõne teise juba Riigikohtu menetluses oleva põhiseaduslikkuse järelevalve asja *lahendamise* ajaks, kui selle käigus kontrollitakse õigustloova akti põhiseaduslikkust, mis võib mõjutada konkreetsel juhul asjassepuutuva normi kehtivust ja järelikult asjas tehtava *lahendi* sisu.

HKMS-i § 25 lõike 1 kohaselt vormistatakse *kohtulahend*, millega halduskohus lahendab kaebuse või protesti sisuliselt, kohtuotsusena. Sama paragrahvi teine lõige osutab, et *kohtulahend*, millega halduskohus lõpetab menetluse või tagastab kaebuse või protesti läbivaatamatult või otsustab muude protsessitoimingute tegemise või tegemata jätmise, vormistatakse määrusena. Määrusega otsustab ka kõrgema astme kohus erikaebuse või määruskaebuse lahendamise. Seega on kohtuasja kui terviku *lahend* üksnes kohtuotsus, millega otsustatakse põhivaidluse saatus. See võib toimuda ka osaliselt, osaotsusega. Kohtuasja läbivaatamisel tekkinud menetlusküsimused otsustatakse määrusega ja see kohtuasja sisuliselt ei *lahenda*. Määrus võib aga olla kohtuasja *lahend* näiteks juhul, kui kohus lõpetab asja menetluse ilma sisulist otsust tegemata. Järelikult peaks kohtuasja *lahendamine* tähendama menetluse lõpptulemuseni jõudmist ühe kohtu piires. Aga nagu kirjeldatud, on sellise tõlgenduse õigsust siiski tugevasti kahtluse alla seatud.

¹³ Praktikas see küll tõenäoliselt probleemiks ei kujuneks, sest HKMS-i § 31 lõike 3 näeb esimese astme kohtu puhul ette, et poolel ja kolmandal isikul on õigus esitada halduskohtule eraldi dokumendina vormistatud määruse peale erikaebus üksnes juhul, kui see õigus on HKMS-is ette nähtud. Teise kohtuastme osas näeb HKMS-i § 52 lõike 2 ette, et poolel ja kolmandal isikul on õigus esitada ringkonnakohtu eraldi dokumendina vormistatud määruse peale erikaebus, kui HKMS ei sätesta teisiti. Siin on muidugi Riigikohtul endal võimalik erikaebus tagasi lükata kui ilmselt põhjendamatu.

Artikli kirjutamise ajal on Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium PSJKS-is sisalduva *lahendamise* mõistet mõnevõrra selgitanud. Kolleegium jättis 1. aprillil 2004 põhiseaduslikkuse järelevalve asjas nr 3-4-1-2-04 tehtud kohtumäärusega läbi vaatamata Harju Maakohtu taotluse kontrollida 1969. a rahvusvahelise konventsiooni tsiviilvastutusest nafaareostusest põhjustatud kahju korral vastavust PS-ile.

Selles asjas oli otsustava tähtsusega, kas PSJKS-i § 9 lõige 1 võimaldab kohtul alata põhiseaduslikkuse järelevalve menetlust kohtumäärusega eelotsuse taotlemise vormis. Taotluse esitanud Harju Maakohus pidas võimalikuks alata põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetlus ka enne asja lõplikku otsustamist, kui kohus loeb eelmenetluse lõppenuks ja tal on selge, millist seadust tuleb asjas kohaldada. Kohtu tõlgendust toetas ka õiguskantsler. Seevastu justiitsminister leidis, et PSJKS ja teised menetlusseadused ei anna kohtule volitust anda määrus õigustloova akti või selle sätte põhiseadusevastaseks tunnistamiseks ja asjas kohaldamata jätmiseks. Määrusi saab anda menetlusseadustes ettenähtud menetlusküsimuste *lahendamiseks*, Harju Maakohus tegi aga määrusega sisuliselt eelotsuse, millega ei *lahendata* menetlusküsimust, vaid osa hageja ja kostja vahelisest vaidlusest. Põhiseaduslikkuse järelevalve menetluse saab kohus alata alles pärast asja *lahendamist*.

Riigikohtu põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium asus seisukohale, et Harju Maakohtu PSJKS-i § 9 lõike 1 tõlgendus on ekslik. Kolleegium rõhutas, et asjassepuutuvuse hindamisel on määrav, kas põhiseadusevastaseks tunnistatud säte oli kohtuasja *lahendamisel* otsustava tähtsusega. Otsustava tähtsusega on säte siis, kui kohus peaks sätte PS-ile mittevastavuse korral otsustama teisiti kui sätte PS-ile vastavuse korral. Kui põhiseaduslikkuse järelevalve menetluse algatanud kohus on õigusnormi tunnistanud põhiseadusevastaseks ja jätnud selle kohaldamata väära tõlgenduse tõttu, tekiks olukord, kus Riigikohus peab kontrollima asjasse mittepuutuva normi PS-ile vastavust. Järelikult on vajalik, et asja *lahendava* kohus oleks välja selgitanud nii vaidluse *lahendamiseks* olulised asjaolud kui ka kohaldatava õigusnormi. Harju Maakohus *lahendas* õigusnormi asjassepuutuvuse küsimuse määrusega, tuvastamata asjas tähtsust omavaid asjaolusid. Seega ei saanud kohus määruse tegemise ajal olla veendunud, milline on vaidluses kohaldatav, otsustava tähtsusega regulatsioon. Kolleegium ei pidanud seetõttu võimalikuks kohtu taotlust läbi vaadata.

Põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegium märkis määruses veel, et PSJKS-iga menetlusseadustesse lisatud sätted, mis lubavad kohtul peatada kohtumenetlus Riigikohtu menetluses oleva põhiseaduslikkuse järelevalve asja *lahendamise* ajaks, kui see võib mõjutada asjas kohaldatava õigustloova akti kehtivust, eeldavad rakendamiseks, et põhiseaduslikkuse järelevalve menetlus on Riigikohtus juba alanud.

Näited:

Pärast haldusasja menetluse võtmist toimub eelmenetlus, millega kohus valmistab asja ette nii, et seda saaks katkestamatult *lahendada* ühel kohtuistungil. (HKMS § 12 lg 1)

Protsessiosalistel on õigus kuni asja läbivaatamise lõpetamiseni kohtuistungil sõlmida vaidluse *täielikuks või osaliseks lahendamiseks* kokkulepe. (HKMS § 21 lg 2)

Asja läbivaatav kohtukoosseis annab haldusasja määrusega läbivaatamiseks Riigikohtu üldkogule, kui haldusasja *lahendamise* eeldab põhiseaduslikkuse järelevalve kohtumenetluse seaduse alusel läbivaadatava küsimuse *lahendamist*. (HKMS § 70 lg 1¹)

Üldkogu *lahendab* põhiseaduslikkuse järelevalve kolleegiumi üleantud asja, kui kolleegium peab vajalikuks asja *lahendamist* üldkogus. (PSJKS § 3 lg 3)

Kui esimese või teise astme kohus on kohtuasja *lahendamisel* jätnud kohaldamata mis tahes asjassepuutuva õigustloova akti või välislepingu, tunnistades selle põhiseadusega vastuolus olevaks, edastab ta vastava otsuse või määruse Riigikohtule. (PSJKS § 9 lg 1)

Kohus *lahendab* asja mõistliku aja jooksul, kuid mitte pikema aja kui 4 kuu jooksul, arvates nõuetekohase taotluse saamisest. (PSJKS § 13 lg 1)

Vabariigi Presidendi valimistega seonduva kaebuse saamisest on Riigikohtul õigus lükata valimised edasi või peatada valitud uue Vabariigi Presidendi ametisse astumine kuni kaebuse *lahendamiseni*. (PSJKS § 43)

Riigikohus võib liita üheaegselt kohtu menetluses olevad sarnased käesoleva seaduse alusel *lahendatavad* asjad, kui ta peab seda asja *lahendamise* huvides vajalikuks. (PSJKS § 52)

Kohus *lahendab* asja otsusega. (PSJKS § 57 lg 1)

Riigikohtu otsused käesoleva seaduse alusel *lahendatavates* asjades ja neis esinevate vigade parandamiseks tehtud määrused avaldatakse Riigi Teatajas. (PSJKS § 62)

Otsustamine

Erinevalt lahendamisest saab kohtuasja *otsustamise* all tavatähenduses mõista üksnes asjas sisulise lahendi ehk kohtuotsuse, mitte menetlusliku määruse tegemist. Teisest küljest ei pruugi ka siin kõik üheselt selge olla. Ei ole ju vale rääkida erikaebuse *otsustamisest*, mille käigus lahendatakse menetluslik vaidlusküsimus (nt kaebuse esitamise tähtaegsus). Kohtuasja tulemust sellega siiski ei *otsustata*, sest kohtuasja kui terviku *otsustamine* tähendab otsuse langetamist sisulise nõude põhjendatuse suhtes (kas kaebus või hagi rahuldada või jätta rahuldamata). Kuid *otsustamise* all võib mõista ka muud. Näiteks KrMS-i § 258 lõike 1 punkt 1 näeb ette, et eelistung korraldatakse tõkendi kohaldamise või muutmise *otsustamiseks*. Tõkend ei mõjuta iseenesest kriminaalasja *otsustamist*, vaid tegemist on üksnes menetlusliku kaitseabinõu rakendamisega, mis peab võimaldama asja tõhusalt ja igakülgset menetleda. Lahendi liigist sõltumata peab *otsustamisprotsessi* tulemusena alati sündima mingi otsustus. *Otsustamist* ei saa olla ilma asjakohase väljundita: otsuse või määruseta.

Näited:

Halduskohus võib kaebaja taotlusel või omal algatusel ning kooskõlastatult vastava maa- või linnakohtu esimehega *otsustada* kohtuistungit pidamise kaebajale lähima maa- või linnakohtu ruumides. (HKMS § 19 lg 1)

Kohtulahend, millega halduskohus lõpetab menetluse või tagastab kaebuse või protesti läbivaatamatult või *otsustab* muude protsessitoimingute tegemise või tegemata jätmise, vormistatakse määrusena. (HKMS § 25 lg 2)

Halduskohtunik vaatab taotluse läbi ja *otsustab* haldustoiminguks loa andmise ainuisikuliselt ilma viivituse ja kohtuistungit korraldamata, kui seadus ei näe ette teisiti. Kohtuistungit korraldamata võib loa andmise erandkorras *otsustada* väljaspool kohtu tööaega. (HKMS § 29 lg 4)

Apellatsioonikaebuse võib esitada ka protsessi kaasamata jäänud kolmas isik, kui halduskohus *otsustas* tema seadusega kaitstud õiguste ja vabaduste üle. (HKMS § 31 lg 2)

Ringkonnakohtu otsused kaebuse põhjal ilma protsessiosalisi välja kutsumata. (HKMS § 36 lg 1)

Ringkonnakohtu lahend, millega *otsustatakse* apellatsioon halduskohtu otsuse peale, vormistatakse otsusega. (HKMS § 47 lg 1)

Ringkonnakohtu lahend, millega *otsustatakse* erikaebus halduskohtu määruse peale, vormistatakse määrusega. (HKMS § 47 lg 2)

Kaebuse menetlusse võtmise *otsustab* Riigikohus oma määrusega kahe kuu jooksul kaebuse saamisest. (HKMS § 60 lg 4)

Menetlusosaline seaduse väljakuulutamisel keeldumiseks Riigikohtu nõusoleku andmise *otsustamisel* on taotluse esitaja. (PSJKS § 28 lg 4)

Kõik asja *otsustamisel* tekkinud lahkarvamused lahendavad kohtunikud hääletamisega. (PSJKS § 57 lg 2)

Menetlusküsimusi *otsustab* Riigikohus määrusega. (PSJKS § 60)

Ajamine

Kohtuasja *ajamine* on eespool käsitletud terminitega semantiliselt lähedane, kuid peegeldab kohtuasjaga tegelemist teisest küljest. Võlaõigusseaduse¹⁴ (VÕS) järgi tähendab *ajamine* teise isiku eest toimingute tegemist võlaõigusliku käsunduslepingu (§-d 619–634) alusel. VÕS tunneb ka käsundita asjaajamise instituuti (§-d 1018–1026) kui lepinguvälist võlasuhet. Eelkõige räägitaksegi kohtuasja *ajamisest*, lähtudes protsessiosaliste esindajate vaatenurgast, olgu selleks siis advokaat või muu isik. Selge paralleeli võib tuua Soomest, kus advokaati nimetataksegi asjaajajaks (*asianajaja*). Kohtumenetluses kasutatakse *ajamise* mõistet siiski harva ja sedagi üksnes ebaametlikus kõnepruugis.

Kokkuvõte

Lõpetuseks peab tõdema, et käsitletud termineid ei ole erinevates kohtumenetlust reguleerivates õigustloovates aktides just kõige järjekindlamalt kasutatud. Igal menetlusseadusel on tegelikult olemas ainult talle omane loogika. Näiteks HKMS sätestab asja *läbivaatamise* tähtaja, PSJKS aga asja *lahendamise* tähtaja. VTMS-i §-s 146 on omakorda juttu kohtuliku *arutamise* tähtajast, kuigi normi sisu on kõigi kolme puhul ühesugune: silmas peetakse ajavahemikku, mille jooksul peaks kohus pärast asja menetlusse võtmist tegema selle suhtes sisulise lahendi. Teatud juhtudel võib see tekitada segadust normi mõistmisel, sest tekib küsimus, kas ühe või teise termini kasutamine on olnud mingil põhjusel taotluslik. Ja mis põhjus see siis olla võiks.

Menetlusseadustike mõistekasutust oleks kindlasti võimalik praegusest enam ühtlustada. See nõuaks süsteemsuspõhimõtte suuremat austamist ja järgimist. Muidugi võiks säilitada ka praeguse sünonüümide rööpkasutuse, kuid sel juhul peavad õiguse loojad ja rakendajad hoiduma soovist anda vaikivalt mingile mõisteale kitsendav eritähendus. Kõnealuste terminite paralleelne kasutus võiks olla isegi otstarbekam, sest üldkeeles nendel mõistetel erilist vahet ei tehta. Pealegi ei ole sellise vahetegemise oskust võimalik normi adressaatidele kiiresti ja kergesti selgeks õpetada.

VIRGO SAARMETS,

Riigikohtu halduskolleegiumi nõunik

---

¹⁴ RT I 2001, 81, 487; 2002, 60, 374; 2003, 78, 523; 2004, 13, 86.

EESTI JA NAABERKEELTE ÕIGUSTERMINITE PÄRITOLU VÕRDLUS

Tänapäeva eesti õiguskeel on kujunenud täisväärtuslikuks oskuskeeleks, mis täidab kõiki vajalikke funktsioone seadusloomes, kohtupraktikas ja muudes õigusvaldkondades. Suur osa sellest on loodud eesti keele omasõnavara põhjal, vähemal määral on kasutatud otselaine suurematest indoeuroopa keeltest. Eestikeelse õigussõnavara kujunemisest on ilmunud mitu artiklit ja ka pikem käsitus,¹ mistõttu selles artiklis keskendun üksnes mõne õiguse põhimõiste päritolule, võrreldes eesti vasteid naaberkeelte omadega. Kuigi õigusterminoloogia püüdleb võimalikult suurema täpsuse poole, ei kattu eri keelte terminid saajaprotsendiliselts. Sõnad on sageli mitmetähenduslikud ning terminite semantilisid väljad ei kattu täielikult. Eriti ilmekalt tuleb see välja tavaliste üldkeelesõnade puhul, mille tähendus on õiguskeeles kitsam ja täpsem kui üldkeeles.

Esitatavate sõnade valik on subjektiivne ja artikli mahule seadis oma piirid aeg.

Vaatlusaluste keelte valikul tuli teha vähem kompromisse: võrdlusesse on võetud eesti naaberkeeled, millel on olemas väljakujunenud õigusterminoloogia. Seetõttu pole siin vaja ega liivi keele näiteid. Saksamaa jääb küll geograafiliselt Eestist kaugemale, kuid keeleajalooliselt tuleb eesti keele naaberkeeleks pidada ka saksa keelt. Seega vaadelgem lisaks eesti keelele veel viit keelt: soome põhjas, vene idas, läti lõunas, rootsi läänes ja saksa meie keskel.

	EESTI	SOOME	VEENE	ROOTSI	SAKSA	LÄTI
1.	kaebus	kantelu; valitus	жалоба	klagan	Klage	sūdzība
2.	karistus	rangaistus	наказание	straff(dom)	Strafe	sods
3.	kohtunik	tuomari	судья	domare	Richter	tiesnesis
	kohus kohtu	oikeus; tuomioistuin	суд	domstol	Gericht	tiesa
4.	kuritegu	rikos	преступление	brott	Verbrechen	noziegums
5.	leping	sopimus	договор	fördrag	Vertrag	līgums
6.	otsus	pāātōs; ratkaisu; tuomio	решение	dom	Urteil; Entschluss	spriedums
7.	seadus	laki	закон	lag (rätt)	Gesetz	likums
8.	sūū	syy; syyllisyys; vika	вина	skuld	Schuld	vaina
9.	trahv	sakko	штраф	bōter (pl), plikt	Strafe	sods
10.	vang, vangla	vanki, vankila	заклученный, место заключения	fānge, fāngelse	Gefangene, Gefāngnis	cietumnieks, cietums
11.	õigus	oikeus	право	rätt, rättighet	Recht	tiesība

¹ Vt A. Vettik ja R. Kull. Tagasisvaade eesti õigussõnavara kujunemisloole (1920–1940). Tallinn 2002.

1. Eesti KAEBUS on nimisõnatuletis tegusõnast KAEBAMA, mis kuulub läänemeresoome keelte ühissõnavarasse ja mille vasted on enamasti samatähenduslikud, kuid soome 'kaipaa' põhitähendus on tänapäeval 'igatseda, puudust tunda, vajada'. Ka eesti murretes on see tähendus tuntud (saarte murdes ja rannikumurdes).

Soome õiguskeeles on kasutusel kaks sõna: KANTELU ja VALITUS. Neist esimene on tuletatud tegusõnast KANNELLA 'kaevata, hagi esitada', mis tuli soome keeles kasutusele 16. saj lõpus. See on tuletis sõnast KANTAA 'kanda', millel on vasted peaaegu kõikides sugulaskeeltes samojeedi keelteni välja.

Saksa sõnale KLAGE ja sellele vastavale tegusõnale KLAGEN ning rootsi sõnale KLAGA leiab vasteid indoiraani keeltest, tähendus on sama. Sõna algne tähendus oli tõenäoliselt 'hüüdma, karjuma', sest kaebusi esitati valju häälega.

Vene ЖАЛОБА on tuletis sõnast ЖАЛЬ, sama tüvi esineb ka sõnas ПОЖАЛУЙСТА ja pärineb juba indoeuroopa algkeelest. Samast allikast on pärit näiteks saksa sõna QUAL 'piin, vaev' ja leedu GELA 'valu'.

Läti SŪDZĪBA on tuletis tegusõnast SŪDZĒT, mis pärineb indoeuroopa sõnajuurest *seu-/*sū-.

2. KARISTUS on tuletis tegusõnast KARISTAMA, mis on omakorda tuletis nimisõnast KARI 'range kord, karistus'. Wiedemanni sõnaraamatus esineb see tähenduses 'range käsk, sund, range kasvatus, kord', samades tähendustes on see registreeritud ka murretes, kuid levik piirneb vaid Ida-Eestiga. Sõnal vasted sugulaskeeltes puuduvad ja ka etümoloogia pole päris selge, kuid see võib olla tuletis sõnast KARE. Varem kasutati eesti keeles samas tähenduses ka sõna NUHTLEMA, mille päritolu pole selge. Võimalik, et soome samatähenduslik sõna NUHDELLA on laenatud eesti keelest. Soome RANGAISTUS on tuletis tegusõnast RANGAISTA, mille päritolu pole selge. Sõna levik piirdub läänemeresoome keeltega. Võimalik on germaani algupära. Vene НАКАЗАНИЕ on tuletis sõnast КАЗНЬ 'hukkamise; nuhtlus, karistus'. Sõna on tuletis juurest *kaj- (vrd vn КАЯТЬСЯ) suffiksiga -знь, mis esineb ka nt sõnas жизнь 'elu'. Läti SODS on laenatud vanavene keelest, kus sõna СУДЬ tähendas ka 'kohtuotsust, karistust'.

Saksa ja rootsi vastetest tuleb juttu allpool.

3. KOHTUNIK on tuletis sõnast KOHUS, tuletusliitena on kasutatud vene päritolu suffiksit -nik, mis märgib tegijat. Seegi sõna ei ole kitsalt õigustermin, vaid seda kasutatakse peaaegu kõigis vaatlusalustes keeltes ka spordikohtuniku tähenduses.

KOHUS on eesti keeles mitmetähenduslik sõna, mille tähenduste lahknedes on neid sõnu hakatud ka käänama eri moodi (*kohtu* ja *kohuse*). Vasted on sellel sõnal vaid soome, karjala ja liivi keeles. Soome 'kohtuus' tähenduseks on 'mõõdukus, parajus; õiglus'.

Soome TUOMARI on laenatud vanarootsi keelest ja 18. sajandi keskpaigani kirjutati kujul *domari*.

Rootsi DOMARE on tuletatud sõnast DOM. Rootsi keeles on kaks eri päritoluga DOM-sõna. Esimene tähendab toomkirikut, teise tähendus on aga '(kohtu)otsus; asjaolu; olukord; asi' ja esineb paljude liitsõnade teise osana, nt SJUKDOM 'haigus', BARNDOM 'lapsepõlv'. Sõnal on vasted paljudes germaani keeltes. Germaani *dōma- on tuletatud tegusõnajuurest *dō- 'panema, seadma, asetama' (< indoeuroopa *dhō-/dhē-), vrd gooti *dōms* 'kuulsus, tuntus', inglise *doom* 'saatus'. Germaani keeltest on laenatud see sõna ka slaavi algkeelde, vene keeles on see kujul *дума* 'mõte; duuma'. ÕIGUS ja KOHUS on mitmes keeles osaliselt kattuvad sõnad. Nii kasutatakse soome keeles sõna OIKEUS lisaks tavatähendusele 'õigus' ka tähenduses 'kohus', nt väljendites *haastaa oikeuteen* 'kohtusse kaevata', *korkein oikeus* 'ülemkohus' jne. Soome keeles kasutatakse küll ka sõna TUOMIOISTUIN, mis on otsetõlge rootsi sõnast DOMSTOL, kuid see on kitsama tähendusega ja stiililt erineva varjundiga.

СУД on vanavene keeles olnud laia tähendusega: 'kohus, kohtuasi, kohtuotsus, karistus, surm', sõna on pärit algslaavi keelest, kus see on moodustatud indoeuroopa eesliitest *som- ja tegusõnatüvest *dhē- 'panema'. Sõnast СУД on tuletatud ka sõna СУДЬЯ.

Läti TIESA on mitmetähenduslik sõna: 1. kohus; 2. osa, jagu; 3. tõde, tõsi. See abstraktnimisõna on tuletatud arhailisest omadussõnast *tiess* 'sirge, õige'. Samast sõnast on tuletatud 18. sajandil ka TIESĪBA, mis algselt tähendas 'seaduspärasus, õiglus', tänapäeval 'õigus'. TIESNESIS 'kohtunik' on tuletis samast tüvest.

RICHTER ja GERICHT on mõlemad tuletatud tegusõnast RICHTEN, mis on omakorda tuletis omadussõnast RECHT 'parem; õige, sobiv'. Sõna kuulub indoeuroopa ühissõnavaras- se, tal on vasted nii ladina (RECTUS 'parem; õige'), kreeka (ΟΡΕΓΩΣ) kui ka india ja iraani keeltes ning leedu keeles. Nimisõna das RECHT 'õigus' on omadussõnast nimisõnastunud vorm. (Stahl: Gericht / kohus/kochtust, Recht / kohus/kochtust ðickus/ssest, Richter / sundija/jast) (vrd Richten / sundin/sundsin/sundinut/sundima).

4. KURITEGU

VERBRECHEN on nimisõnana kasutusel 17. sajandist, algselt tegusõnana oli tema tähendus 'seadust/õigust rikkuma'. Eesliite VER- abil on ta tuletatud sõnast BRECHEN 'lõhkuma, rikkuma', mis on pärit indoeuroopa tüvest *b^hreg- ja on levinud paljudes indoeuroopa keeltes. Ka eesti keeles on väljend 'seadust rikkuma'. Soome RIKOS on samuti tuletis tegusõnast RIKKOA 'rikkuda', nagu ka rootsi BROTT on tuletatud tegusõnast BRYTA 'murdma',

20 TERMINI- JA KEELEPROBLEEME

---

mis on pärit indoeuroopa tüvest *bhreu 'lõikama', germaani keeltes on tähendus peamiselt 'katki lõõma, lõhkuma; murdma'.

ПРЕСТУПЛЕНИЕ on tuletis tüvest СТУПАТЬ 'astuma, sammuma', mille eesti analoogne moodustis on ÜLEASTUMINE.

Läti NOZIEGUMS on tuletatud tegusõnast NOZIEGTIES 'süüdi olema; eksima', mis on moodustatud eesliitega no- ('ära') tüvest, mis on pärit indoeuroopa juurest *ghengh- 'astuma; sammuma'.

5. LEPING

Eesti LEPING on tuletis tegusõnast LEPPIMA, millel on kindlad vasted läänemeresoome keeltes (nt sm LEPPYÄ), aga võimalik, et ka kaugemates sugulaskeeltes, kus vastete tähendusteks on 'pehme, sõbralik; lõtv'.

Soome SOPIMUS tuleb tegusõnast SOPIA 'mahtuda; sobida; kokku leppida', mis omakorda on tuletatud nimisõnast SOPA ja mida kasutatakse rohkem mitmuses SOVAT 'riided, rõivad'. Selle eesti vastet SÕBA 'vaip, suurrätt', tuntakse tänapäeval eelkõige väljendis *ei saa sõba silmale*. Lisaks teistele läänemeresoome keeltele leidub sellel sõnal vaste ka mansi keeles, mis annab tunnistust sõna soome-ugri päritolust.

VERTRAG on kasutusel 14. sajandist ja asendab 17. sajandi laensõna Kontrakt, tuletatud eesliite VER- abil tegusõnast TRAGEN 'kandma', millel on vasted teistes germaani keeltes, enamasti tähenduses 'tõmbama'. Rootsi FÖRDRAG on tõlkelaen saksa keelest.

ДОГОВОР on tuletis tegusõnast ДОГОВОРИТЬ, mis omakorda on moodustatud tegusõnast ГОВОРИТЬ eesliitega до- 'kuni'. Seega märgib sõna midagi, milleni räägitakse, mis on (läbi)rääkimise tulemus.

LĪGUMS on läti õigusterminina kasutusel 1870-ndaist alates. See on tuletatud tegusõnast LĪGT 'palkama, tööle võtma; kokku leppima, sõlmima (lepingut)', mis on pärit indoeuroopa tüvest *leig-/*līg- 'kuju; kuju poolest sarnanema'.

6. OTSUS

Eesti keeles õigusterminina liitsõna KOHTUOTSUS. Otsus on saadud sõnast OTS, seega on OTSUSE näol tegemist õigusemõistmise lõpu ehk tulemusega. Sõnal OTS on vasted nii läänemeresoome keeltes (nt sm OTSA 'otsmik, laup') kui ka liivi VÕNTSA 'otsmik, laup', aga ka kaugemates sugulaskeeltes (nt mari ONT'ŠÖL 'ees', udmurdi AŽ 'esiosa').

Soome keeles kasutatakse õigusterminina sõna TUOMIO, mis on tuletatud sõnast TUOMITA 'kohut mõista'. See on varane germaani laen (vrd gooti DOMJAN ja tänapäeva rootsi DÖMA

'otsustama, kohtuotsust tegema'). Selle sõnajuure kaugemate vastete kohta vt eespool olevat käsitlust KOHUS/KOHTUNIK.

URTEIL on vana tuletis tegusõnast ERTEILEN 'andma' (ER- + TEIL 'osa'). Sõnaühendist 'kohtuotsust teada andma' langes ära nimisõna osa ja sama tähendust hakkas kandma vaid tegusõna ja sellest moodustatud nimisõna. (Stahl: urtheil / kochtosanna/ast; urtheilen / kochto andma, Gutsclaff: Urteil / kochto sõnna.)

Läti SPRIEDUMS on tuletatud tegusõnast SPRIEST 'arutama; otsustama', mille varasem tähendus oli 'venitama, pingutama, sirutama'. Tegemist on indoeuroopa päritolu sõnaga, mille indoeuroopa kuju oli *(s)p(h)er-/ *sprei-/ *spreu-. Tänapäeva keeltest on sellest juurest veel pärit nt inglise SPREAD 'levima'.

Vene РЕШЕНИЕ on tuletatud tegusõnast РЕШАТЬ 'otsustama', mille algne tähendus oli ilmselt 'lahti harutama, lahti sõlmima' ja mis on arenenud indoeuroopa tüvest *rei-s-/*roi-s- 'kriipima, kahjustama'.

7. SEADUS

Siin tuleks alustada saksa sõnaga GESETZ, keskülemsaksa *gesetzede* (=das Gesetzte), mis on tuletatud tegusõnast SETZEN 'panema, asetama'. Toimunud on tähendusmuutus. Sama eeskujujärgi on kaläläi LIKUMS (<likt 'panema'), liivi PANDŌKS 'seadus' (<pānda 'panema') ja eesti SEADUS. Ka eesti SEADMA tähendab ju 'midagi kuhugi v mingisse asendisse panema, asetama'. Esimesed eestikeelsed seadused ilmusid trükis alles 1805. ja 1806. aastal. Kuid seaduseks nimetati ka piibli testamente, nt 1715. aasta „Uus Testament ehk Jumala Ue Sädusse Sanna ...“. Sõna on esinenud varemgi, nt Virginiuse tõlkes (1690). (Mose 26:5 Seperrast, et Abraham mino hääl on kuulnut, nink on hoidnut mino Kohhut, mino Käskut, mino Wisi, nink mino Sädust.; Hijobi 22:22 Kuule täma suust sedda Sädust...)

Seevastu soome LAKI on laenatud rootsi keelest (hilismuinasrootsi LAGH). Rootsi LAG on omakorda tuletatud tüvest, mis on säilinud tegusõnas LÄGGA 'panema'.

Vene ЗАКОХ on slaavi tüvi, mis esineb peaaegu kõigis slaavi keeltes. Moodustatud on see eesliitega za- tüvest kon-, mis esineb ka vene sõnas КОХЕЦ 'lõpp'.

8. SÜÜ on tänapäeva eesti ja soome keeles (SYY) homonüümne, s.o esitatakse sõnaraamatus kahe eraldi sõnana. Tegelikult on mõlemad sõnad etümoloogiliselt sama päritolu. Algem on tähendus '(puu) aastarõngas, lõim', mis abstraherus ja hakkas tähendama sisu, põhjust ja süüd. See sõna kuulub uurali keelte ühisesse sõnavarasse, sest tal on sama tähendusega vasted ka samojeedi keeltes.

22 TERMINI- JA KEELEPROBLEEME

Vene ВИНА (algslaavi *vina) ja läti VAINA on mõlemad pärit samast allikast. Sõna SCHULD tähendab lisaks süütle ka võlga, nii ongi Stahliil Schuld /wölgk/wölgkast, aga schuld geben / beschuldigen / sühdandma / süh tõise pehle lückama. Ühest ja samast germaani tüvest on pärit nii saksa SCHULD kui ka rootsi SKULD. Germaani tüvi on omakorda pärit indoeuroopa juurest *(s)kel-

9. TRAHV on laen keskalamsaksa keelest. STRAFE, algses tähenduses 'laitus, noomitus', on saksa keeles teada alates 13. sajandist. Päritolu pole teada. Sõna on laenatud ka vene keelde (18. saj) ja eesti keelde. (Stahl: Straff/ nuchtlus/ssest.)

Vene ШТРАФ on laenatud saksa või hollandi keelest, kirjalikes allikates esineb esmakordselt 18. sajandi alguses.

Kui saksa ja rootsi keeles on sõnal laiem tähendus 'karistus', siis eesti ja vene keelde on sõna laenatud kitsamas tähenduses 'rahaline karistus, st trahv'.

Soome SAKKO on germaani laen, tänapäeva germaani keeltest võib võrdluseks tuua rootsi SAK 'asi; ettevõtmine; kohtuasi'.

Rootsi BOT (pl. BÖTER) on algselt tähendanud 'heastamine, parandamine' ja on pärit samast germaani tüvest kui BÅTA 'kasulik olema, aitama' ja BÄTTRE 'parem'.

10. Eesti VANG on keskalamsaksa laen. Sellest sõnast on hiljem tuletatud ka VANGLA. Soome VANKI on aga laenatud rootsi keelest, kus FÅNGE ja sellest tuletatud FÄNGELSE on pärit samast germaani sõnajuurest kui saksa FANGEN.

Saksa GEFÄNGNIS (Stahl: Gefängnis / wangkitohrn / wangkiauck) (Gutslaff: Gefangen Wangis) tähendas algselt vangisolekut, vangistust ja alates 15. sajandist hakkas tähendama vanglat. See on tuletis sõnast (GE)FANGEN 'kinni võtma, püüdma', mis on indoeuroopa päritolu tüvi.

Vene keeles on vangla МЕСТО ЗАКЛЮЧЕНИЯ 'kinnipidamiskoht'. Vang on ЗАКЛЮЧЕН- НЫЙ ehk 'kinnipeetu'.

Läti CIETUMS on tuletis omadussõnast CIETS 'kõva, tahke', mis on indoeuroopa päritolu. (Võrdluseks eesti 'kindel > kindlus'.)

11. ÕIGUS on eesti keeles tuletis omadussõnast ÕIGE, millel on vasted läänemeresoome keeltes, nagu soome OIKEA (> OIKEUS) ja ka saami keeltes (nt põhjasaami VUOIGAT 'õige'). Kaugemates sugulaskeeltes pakutud vasted on kahtlased.

Rootsi RÄTT on pärit samast germaani tüvest kui saksa RECHT.

Vene ПРАВО on pärit indoeuroopa tüvest *prō-uo-. Samast tüvest on pärit ka germaani keelte naist tähendavad sõnad, nt saksa FRAU 'naine' (> eesti 'proua').

Läti sõna etümoloogiat käsitlesime juba eespool.

Selle lühikese analüüsi alusel võib väita, et suurem osa õiguskeele põhisõnavarast on nii eesti keeles kui ka naaberkeeltes iidsete omasõnad või nende põhjal loodud tuletised. Laensõnu on suhteliselt vähe. Neid lähemalt vaadeldes võib märgata, kui muutlikud on nende tähendused, sest sama päritoluga sõna võib tänapäevakeeles kanda hoopis teistsugust sisu.

SVEN-ERIK SOOSAAR,
Eesti Keele Instituudi teadur

Kasutatud kirjandus

E. Hellquist. Svensk etymologisk ordbok. Gleerups. Lund 1970.

K. Karulis. Latviešu etimoloģijas vārdnīca. Avots. 1992.

Kluge. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Walter de Gruyter. Berlin 2002.

J. Mägiste. Estnisches etymologisches Wörterbuch. Helsinki 1982.

J. Pokorny. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. Francke Verlag. Tübingen und Basel 1959.

Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja. Helsinki 1992–2000.

П. Черных. Историко-этимологический словарь современного русского языка. Русский язык. Москва 1993.

MIDA TÄHENDAVID PROKURÖRIDE UUED AMETINIMETUSED

Selle aasta 1. märtsist jõustunud prokuratuuriseaduse muudatused tõid põhjalikke ümberkorraldusi prokuratuuri ülesehitusse. Sellega seoses muutus ka ametinimetuste süsteem.

Mõistetavalt tulenevad prokuröride ametinimetused prokuratuuri struktuurist. Sellepärast sellest alustamegi. Prokuratuuri kõrgeim instants on endiselt Riigiprokuratuur. Sellele allub nüüd aga 16 maa- või linnaprokuratuuri asemel neli ringkonnaprokuratuuri – Põhja (Tallinnas), Lääne (Pärnus), Lõuna (Tartus) ja Viru (Kohtla-Järvel).

Riigiprokuratuur jaguneb viieks osakonnaks:

- 1) järelevalveosakond,
- 2) korrupsiooni- ja majanduskuritegude osakond,
- 3) narkomaania- ja vägivallakuritegude osakond,
- 4) rahvusvahelise õiguskooostöö osakond,
- 5) haldusosakond.

Riigiprokuratuuri juhti nimetatakse uue seaduse järgi endiselt **riigi peaprokuröriks**. Tema ja *riigiprokuröri* vahele on aga ilmunud uus vaheaste – **juhtiv riigiprokurör**, kes juhib Riigiprokuratuuri osakonda ja võib oma vastutusvaldkonnas anda korraldusi ringkonnaprokuratuuridele. Varem oli selliste prokuröride ametinimetus ikka *riigiprokurör*, aga selguse mõttes nimetati neid sageli *osakonda juhtivateks riigiprokurörideks*. Teisi Riigiprokuratuuri prokuröre, kes ei juhi osakonda, nimetatakse endistviisi **riigiprokurörideks**.

Ringkonnaprokuratuurid hakkavad jagunema osakondadeks, mis moodustatakse kahel põhimõttel:

- 1) kohalikud osakonnad (tegelevad kuritegude menetlemisega teatud piirkonnas, tavaliselt ühe või mitme maakonna territooriumil),
- 2) spetsialiseerunud osakonnad (tegelevad teatud liiki kuritegude menetlemisega kogu ringkonnaprokuratuuri tööpiirkonnas).

Praeguste plaanide kohaselt jagatakse näiteks Viru Ringkonnaprokuratuur kolmeks kohalikuks osakonnaks: Narva, Ida-Viru ja Lääne-Viru osakond. Need vastavad sealsetele senistele maa- ja linnaprokuratuuridele, st senisest Lääne-Viru prokuratuurist saab Viru Ringkonnaprokuratuuri Lääne-Viru osakond. Samamoodi jagatakse kohalikeks osakondadeks Lõuna Ringkonnaprokuratuur. Põhja Ringkonnaprokuratuuris, mille tööpiirkonnaks on Harjumaa koos Tallinnaga, aga kohalike osakondi ei moodustata, sest see ei oleks otstarbekas. Selle asemel jagatakse prokuratuur kuriteoalaldkondade kaupa viieks spetsialiseeritud osakon-

naks. Lõuna Ringkonnaprokuratuuris moodustatakse aga kaks spetsialiseeritud osakonda asukohaga Tartus ning kaks kohalikku osakonda asukohaga Viljandis ja Põlvas.

Ametiasjades ringkonnaprokuratuuris on juhtivprokurör, vanemprokurör, eriasjade prokurör, ringkonnaprokurör ja abiprokurör.

Juhtivprokurör juhib ringkonnaprokuratuuri, *vanemprokurör* selle osakonda. Senised *maa- ja linnaprokuratuuride prokurörid* muutuvad *ringkonna- või eriasjade prokurörideks*. *Eriajade prokurör* on selline prokurör, kes on spetsialiseerunud mingile kindlale valdkonnale, nt uimastikuritegudele, majanduskuritegudele, alaealiste kuritegudele vms. *Ringkonnaprokurör* on tavaline prokurör, kes menetleb igat liiki kriminaalasju. *Abiprokurörid* jäävad ka pärast reformi *abiprokurörideks*.

Tähelepanu võiks juhtida veel sellele, et prokuröri ametinimetus ei ole seotud osakonna liigiga. See tähendab, et *eriasjade prokurör* ei pea tingimata töötama spetsialiseeritud osakonnas ega *ringkonnaprokurör* kohalikus osakonnas. Kui tuua näiteks seesama Viru Ringkonnaprokuratuur, mis jaguneb kolmeks kohalikuks osakonnaks, siis seal hakkab praeguste plaanide kohaselt tööle kaks *eriasjade prokuröri* ning 26 *ringkonna- ja abiprokuröri*. (Võimaldamaks suuremat paindlikkust koosseisude kujundamisel, sätestatakse määrusega ainult *ringkonna- ja abiprokuröride* kogu arv, mitte aga kumbagi eraldi.)

OLAVI JAGGO,

Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakonna
projektijuht

KEELENORMI TÄNAPÄEVANE OLEMUS (3)

(Algus Õiguskeeles nr 5, 2003 ja nr 1, 2004)

Grammatika-, hääldus- ja kirjanorm

Õiguskeele kahes eelmises numbris on võrreldud Euroopa keelte olemust, mõistemahte, sõnatähendusi ja tarindeid ning peatunud eesti leksikaalse normi tahkudel ja asjakohase teabe allikail. Selles kirjutises tulevad kõne alla eesti kirjakeele grammatika, hääldus ja kiri. Siiski on normiliigid keele puhul sedavõrd põimunud, et ühest kõneldes on ajuti otstarbekas rääkida ka teise seikadest. Hääldusest sõltub käänamine-pööramine ning kohati ka vastupidi: ainult õige tüübi valik lubab moodustatud vorme õigesti hääldada. Muuteinfo otsimine suunab ka sõnakujusoovitusi arvestama; sõna kuju või vormi valik võib sõltuda sõna sisust (vrd *seade: seadme* ja *seade: seade vms*). Vormi mõistmine oleneb valitud sõnast. Sellest siis ka põiked ja põimumised allpool (vt ühtlasi artikli osa „Kirjakeele normi komponendid“ Õiguskeele eelmises numbris).

Kirjakeele tavad määravad selle, kuidas me käsitame tekstiliike (tarbežanreid), kuidas neis informatsiooni järjestame, seome ja paigutame (osad, lõigud, üleminekud) või kellele-millele viitame (alustekstid, muud allikad, autoriteedid) jne. Võib isegi väita, et tekstireeglid on kommunikatsiooni õnnestumise seisukohast kõige tähtsamad ja nende teadlik eiramine nõuab suurt loovust. Paraku ei mahu need huvitavad teemad selle artikli raamidesse.

Grammatiline norm

Üheski artiklis ei ole võimalik hõlmata keele grammatilise normi komponente. Selle mõistmiseks piisab, kui jälgida grammatikateabe allikate mahtu ja kihilisust. Praegu on kirjakeele grammatilise normi kontrollimiseks mitu põhiallikat:

- „Eesti keele sõnaraamat ÕS 1999“¹ võimaldab leida eeskuju sõnavormide moodustamiseks ning lubab kontrollida, kas ja millisel kujul on moodustatud uuemaid sõnu: tuletisi või liitumeid;
- akadeemilise „Eesti keele grammatika“ I ja II osa² kirjeldavad grammatika tasandeid kõigis nüanssides ja üksikasjades, kuid enamasti nõuab nende kasutamine keeleteaduslikku ettevalmistust;
- „Eesti keele käsiraamatu“³ grammatikapeatükid „Morfoloogia“, „Sõnamoodustus“ ja „Süntaks“ annavad lihtsas sõnastuses ülevaate grammatikaosade sisust ja praktilisest väljundist;

---

¹ Eesti keele sõnaraamat ÕS 1999. Tallinn 1999.

² Eesti keele grammatika I. Morfoloogia. Sõnamoodustus. Tallinn 1995; Eesti keele grammatika II. Süntaks. Lisa: Kiri. Tallinn 1993.

³ M. Ereht, T. Ereht, K. Ross. Eesti keele käsiraamat. Tallinn 1997 ja hilisemad trükid; www-versioon www.eki.ee/raamatud.

- süntaksiga on suuresti seotud „Eesti keele käsiraamatu“ ortograafiapeatüki osa „Kirjavahemärkide kokkuvõte“, sest vahemärkide enamik on süntaktiliselt tingitud, tähistades lause funktsiooni või tema ehituse detaile.

Morfoloogia ehk vormiõpetus suunab sõnu käänama ja pöörama ning moodustama võrdlusastmeid. Vaid vähestel juhtudel esitatakse stilistiliselt markantseid vorme, mis sobivad peamiselt poeetilisse keelekasutusse (*esitelega: esitella: esitelen* jts), argiseid sõnavorme ükski allikas ei esita. Grammatika ja käsiraamat võimaldavad kontrollida, kas sõnatüübi juures lubatakse rööpsusi (nt kas *kõneleđa ja kõnelda, muuseumide ja muuseumite, kontsertide ja kontserdite* on võrdselt neutraalsed; selgub, et viimases näitepaaris on seda vaid esimene vorm, teist allikais ei leia). Eesti keele grammatika morfoloogiaosa on pärvinud tugeva kriitika põhjusel, et kogu muutesüsteem esitatakse pigem arvuti- kui inimsõbralikul kujul. Sama osa sissejuhatus on siiski hea õpivara, mis annab hea ülevaate sõnaliikidest ja nende määramise raskusest, sõnavormistiku olemusest ja iga vormi funktsioonidest. Allakirjutanu on arvamusel, et ennast tasuks keeleliselt harida hoolimata asjaolust, et eesti kirja-keele normisüsteem üldiselt ei ole juristiõpingute kohustuslik osa, nagu ta on seda Soomes.⁴

Sõna vormide moodustamiseks peaks tüüpsõna kui analoogi leidma käsiraamatust ise. Vormimoodustuse kontrollimiseks on lihtsam kasutada ÕS-i 1999, kus iga sõna juures on tüübi- viide. Tüübinumber on sõna järel grammatikainfo jaoks kasutatavais noolsulgudes, sealt võib raskemal juhul leida ka näidsvorme, nt **.mõõnma** <61: .mõõnda, mõõnan, .mõõn- nud>. Tüübid leiab tüüpsõna numbrite järjekorras enne märksõnastikku, nt 61. **.laulma**, .laulda, laulan, .laulsin jne. Just siit järeldub vahel ka õige hääldus: *laulma* eeskujul on /ma/ *mõõnsin* ja /ta/ *mõõnis* mõlemad III vältes, aga *mõõnan* teises. Näitesõna vorme otsides selgub ühtlasi, et mõne inimese argikeeles esinevat vormi *mõõnama* ei ole asjalikus kirjakeeles olemas (niisugune märksõna puudub).

Tundub aga, et muulasel on võib-olla lihtsam toetuda eelmisele õigekeelsussõnaraamatule.⁵ Selles on märksõna juures osutatud vaid ühele, häälduslikult võimalikult lähedasele tüüpsõnale,⁶ mis annab teise emakeelega inimesele täpsema eeskju. Uues, küll palju inforikkamas sõnaraamatus tuleb aga tihti valida kahe või enamagi eeskjuse sõna vahel, mistõttu võib mõnikord tarvis minna keeleinimese abi. Näiteks võib tüüpsõna osutada kahele pelgalt teo-

⁴ Emakeeleõppe kohustuslik maht juristi bakalaureuseõppes on Helsingi Ülikoolis kaks ainepunkti ehk kaks õpinädalat, kuid häda on, et sellest on õiguskeeleõpingutele pühendatud vaid neljandik. Tartu Ülikooli Õigusinstituudis on eesti keele aineist kavas vaid õigusterminoloogia (1,5 ap) ja viimasel kahel aastal on seegi olnud vabaaine. Õnneks muutub õigusterminoloogia alates järgmisest õppeaastast taas kohustuslikuks. Helsingis tuleb emakeele kõrval õppida kolme õppenädala ulatuses teist kohalikku keelt ja võõrkeeli, tasuta võib lisaks võtta veel kuni seitse nädalat keeleõpinguid (emakeelt, teist kohalikku keelt või võõrkeeli). Just see viimane – keeleõppe valikute suurendamine – näib olevat eeskjuna perspektiivikas.

⁵ Õigekeelsussõnaraamat. Tallinn 1976.

⁶ Niisuguse väite puhul küsitakse alati, kas siis vana ÕS aegunud ei ole. Jah, ta on aegunud selles mõttes, et käänamine-pööramine on oluliselt vabam ja toonaseid argikeelendeid tajutakse nüüd neutraalsena ka nõudlikus tekstis. Siiski ei ole sealne muuteinfo vale: kõik traditsioonilised muuteviisid on niisama õiged kui uuemad.

reetilisele ülivõrde- või mitmusevormile. ÕS-i 1999 järgi on nt võimalik moodustada sõnast *laat* ka selliseid *i*-mitmuse vorme nagu *laadul*, *laadult*, *laaduks*, mida reaalses keelekasutuses olemas ei ole. Seepärast tuleb tingimata süveneda tüübi kohta esitatud kommentaaridesse, sest just seda laadi üksikasju need selgitavad. Sealt abi saamata võib aga helistada keelenõuande telefonil, kust saab kiiresti vastuse käänamise pisiseikade kohta.

Olgu öeldud, et morfoloogia on ka ainus grammatikatasand, mida on sõna otseses mõttes võimalik normida: vormide kasutusväärtust selgitavad uurimused ja keelekorraldajate kogemus. Õigekeelsussõnaraamat fikseerib keelekomisjonide soovitusel ühiskonna eri rühmade silmis (nt nii noorte kui vanade jaoks) neutraalsete keelenditena, mis sobivad süsteemi ja on otstarbekaks osutunud muuski mõttes. Inimese oma keel, tema idiolekt, ei ole veel eesti kirjakeel, tema keeleharjumused ei peegelda tingimata keskmist, sest kirjakeel on kollektiivne atribuut. Muutub aeg, muutuvad ka normid: juba loetletud käibeallikate kõrval suunab valituse määrus järgima ka muid avalikkusele antud soovitusi. Tõlgendusprobleeme ebasoovitavad vormid tekitanud pole, ehkki *seade* ja *seadme* segimine viib vale tähenduseni.

Sõnamoodustus on kogum sõnade tuletamise ja liitmise norme ning nende põiminguid. Grammatikaraamat ja eesti keele käsiraamat⁷ esitavad lihtsal viisil sõnade liitmise ja tuletamise kõik võimalused. Kõne alla on võetud nii liidete kui ka moodustatud sõnade tähendused. Ametlike allikate kõrval on võimalik kasutada eesti keele sõnatuletuse funktsionaalset kirjeldust⁸ ning leida sõnaliigi automaatse tuletuse ülevaate keelepraktikule mõeldud süntaksiraamatust.⁹

ÕS 1999 lubab omakorda kontrollida, kas arvatav sõna on keeles juba juurdunud ning ega levinud tuletis või liitum ole argikeelendina ametlikku teksti sobimatu. Sageli vajatakse sõnamoodustusinfot selleks, et eristada üld- ja oskuskeelendit. Näiteks on hüvitamise vahend paljude argiarusaamas *hüvitus*, kuid ÕS annab selle tuletise tähenduseks 'kahju tasumise, heaksteigemise'; kahjutasu või muu kompensatsioon ise on kirjakeeles *hüvitis*. Ühtlasi selgub, et *hüvis* on hoopis ainealine vara, *aastahüvitus* aga ebasoovitav keelend, mille kohta tuleks öelda *aastapreemia*.¹⁰ Seesama allikas osutab ka, et liitsõna esiosa *siidi-*, nagu paljud levinud materjaliomastavad, on argikeelsus (st et *siidipaber* on argisõna, *siidipaber* aga sobib igasse konteksti). Teisalt võib aga leida, et õige on omastavaline liitumine (vrd *importitoll*, aga *importkaup*).

On üsna ootamatuidki leide: näiteks märksõna *hoidel* artiklist leiame ökonoomselt ka märksõna *hoidik*, mida samas tähenduses tarvitab elektriala (*niidihoidik* hõõglambil) – omaette artiklit *hoidikul* näiliselt ei olegi, sest tähestikus järjestikused sünonüümid on kogu raamatus saanud ühise artikli. Midagi peale ökonoomse esitusviisi ei tasu näha selliste tuletiste

⁷ Vt viiteid 2 ja 3.

⁸ R. Kasik. Eesti keele sõnatuletus. TÜ eesti keele õppetooli toimetised 3. Tartu 1996.

⁹ K. Kerge. Eesti süntaks keeleõppe praktikule. Tallinn 2001, lk 145–150.

¹⁰ Ametniku keelekäsiraamat. Tallinn 2003.

See ei ole küll normkeele ametlik allikas, kuid sinna on ametniku jaoks koondatud hulk tuletisi, mille argikasutus normitust mõnevõrra erineb (vt lisa 2. Valik paronüüme, lk 140–158).

sõnastikku võtmises, nagu *oode* tähenduses 'ootamine'. Seda laadi *e*-tuletised esinevad kirjakeele mõnes seisundivormis (*ootel olema*, *ootele jääma*) ja liitsõna esiosana (*ootevalmis*, *ooteruum* jt).

Vabas suhtluses levinud sõna *arvutiseerima* on ebasoovitavaid keelendeid tähistavate looksulgude vahel – edasi suunatakse teid kasutama kas samast tüvest tuletatud sõna *arvutistama* või hoopis sõna *raalistama*. Oletame, et te ei tea, kas *arvlema da*-vorm on *arvelda* või *arvleda*, või tundub termin muidu võõras. Seda sõna otsides leiame, et majanduskohustuste vastastikuse õiendamise kohta kasutab kirjakeel ainult *arveldama*-verbi (seda näitab märgend MAJ), ja seda hoolimata asjaolust, et sõna *arvlemine* on õigusaktides ja haldusdokumentides sage.¹¹ Paraku ei tähenda kvantiteet kirjakeeles sageli kvaliteeti, vaid pigem halva eeskjuu ohtlikult laia levi – paronüüme ehk sarnandsõnu on ka *arvlemiseta* liiga palju. Seepärast tuleb kõike, mis uus, võõras või küsitav, kirjakeele allikatest kontrollida.

Niisamuti avastate, et ÕS ei esita sobimatut tuletist *sponsoreerima*. Kirjakeelde sobivana leiame sõnakujud *spondeerima* ja *sponsima*. *Spondeerima* juures öeldakse: parem *sponsima*.¹² Liiaselt pikk *standardiseerima* esitatakse märksõnaga *standardima* ühes artiklis – pandagu tähele, et viimasega sarnaseid tüvituletisi on ajapikku lisandunud (*raportima*, *sortima* jms).

Juriidilisi probleeme näib sõnamoodustuse puhul põhjustavat asjaolu, et üks ja seesama liitsõna võib esineda mitmes tähenduses. Kui seadus sellist sõna ei määratle või kui määratlus ei välista muid tõlgendusi, siis ongi kuri karjas. Olgu siinkohal näiteks *tööaeg* ja *töökoht*.

Seaduskeele kvaliteeti on halvendanud meie keelele süsteemiomaste sõnamoodustusvõimaluste asendamine võõrapärase metonüümiaga, millest oli juttu artikli alguses (nt *omand* kui omandisuhe, *pant* kui pandisuhe, *tervis* kui tervishoid jms legalterminid). Oskuskeele seisukohast nõuavad täpsust ka *us*-liite arendid ja variandid *-ndus*, *-lus*, *-mus* ja *-vus*.¹³ Tuletise täielik automaatsus ei taga tema kasutuse tingimatut korrektsust. Näiteks *mine*-tuletistega liialdamist peetakse kantseliidi, s.o halva, kroonuliku keelekasutuse ilminguks. Lause *Andmete kättesaamine registrist toimub veebipõhiselt* asemel võiks kirjutada *Registriandmeid saab kasutada veebis* või *Registriandmed leiab Interneti kaudu* või muud konteksti sobituvat.¹⁴ Niisuguste liiate tarindite vastuolu keelenormiga saab tuvastada ainult süntaksi tasandil ja tekstikorpuste uuringuis.¹⁵

¹¹ Otsingusõna *arvlemine* kohta tuli Google'ist 27.04.2004 kümme lehekülge viiteid. Vt nt http://www.polvavald.ee/omavalitsus/volikogu/301203_5.htm; www.helme.ee/docs/Seletuskiri; www.tartuvv.ee/docs/register/2003_oktoober_saabunud.xls; www.online.ee/~ehl/vvovehllpe.htm; www.haigekassa.ee/HK/Ravikindlustus/finantsaruanne_1997.htm; <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=711326>; <https://www.riigiteataja.ee/ert/act.jsp?id=23045> jpt.

¹² Siinkirjutaja on *sponsima*-kujule eelistanud ladinalähtelist *spondeerima*-verbi.

¹³ Vt Oskussõnade tuletamine. – Ametniku keelekäsiraamat, lk 38–54.

¹⁴ Vt Nominaalstiil. – Ametniku keelekäsiraamat, lk 118–120.

¹⁵ Uurimused ongi näidanud, et nominaalstiil on võimu atribuut ja seega vastuolus kõigi muude allkeelte tekstinormiga. Vt **K. Kerge**. Keele variatiivsus ja *mine*-tuletus teksti süntaktilise keerukuse tegurina. TPÜ humanitaarteaduste dissertatsioonid 10. Tallinn 2003.

Süntaks ehk lauseõpetus on kõige raskemini hõlmatav grammatikavaldkond. Süntaksit käsitlevad nii akadeemilise grammatika 2. osa kui ka eesti keele käsiraamat.¹⁶ Praktilist tuge võib lausete interpretatsiooniks leida ka allakirjutanu praktilisest süntaksist,¹⁷ mis on lihtne ja pöörab enam tähelepanu vormi tähendusele.

Süntaksinormi kuuluvad lause põhitüübid (lihtlause sõnajärjetüübid) ja struktuuritüübid (lihtlause ja komplitseeritud lause, mis võib omakorda olla lauselühendiga või liitne, s.o rind- või põimlause).

Lause sagedasim põhitüüp on normaallause „kes mida teeb“ (dünaamiline variant, nt *Riigikogu võttis vastu maksuseaduse*) või „kes on mis/missugune/kus“ (staatiline variant, nt *Loodus on puhkeseisundis, Töötaja on puhkusel/tööl*). Statistiliselt harvemini kasutatavad põhitüübid on kogeja-omajalause ehk valdajalause „kellel/millel on mis/missugune“ (*Andres Annistil on palavik / kaks poega / õigus saada toetust*) ja eksistentsiaallause „kus/millal vms on /olemas/ mis“ (*Kuusalu alevis on keskkool / ei ole ülikooli*). Iga lausetüübi sõnajärg võib tekstiasendist tingituna muutuda, sõltudes sellest, millest räägitakse (teema) ja mida selle kohta teatada soovitakse (reema ehk teade); vrd *Ülikooli /teema/ Kuusalus ei ole /teade/* ja *Kuusalus /teema/ ülikooli ei ole /teade/*.

Nimetatud lausetüübid võivad esineda eri suhtlustüüpidenä: väit-, küsi- või käsklause kujul, millele süsteemis lisanduvad soov- ja hüüdlause oma erijoontega (st igat tüüpi lauseist viimaseid kujundada ei saa).

Lause koosneb omakorda moodustajatest, mis võivad olla kas sõnavormid, fraasid või osalused. Fraasitüüpe jagatakse põhisõna liigi järgi, eri sõnaliikidel on lauses piiratud hulk võimalikke ülesandeid jne.

Süntaks on oma olemuselt teksti teenistuses, grammatikanormi allikad kirjeldavad aga keelt kui süsteemi, peamiselt siis lausetüübi ehitust. Vaid osati on nendega võimalik hõlmata tekstiprotsesse¹⁸. Õnneks on seda võimaluse korral ka tehtud.

Fraase ja osaluseid seovad sidendid. Sidendeid, aga ka lauseid ja lõike seovad asendusvormid (asendussõnad, kordused, väljajätted). Sidenduseks kasutatakse sidesõnu, millest igaljuhul on kindel kategoriaalne tähendus (nt *ja* ühendab, *aga* vastandab), ja lauseliikmeid (*isik*, *KELLEGA*). Lausesisene asendus on keelenormis rangelt määratud (vrd näiteks *NN keelas lastel OMA isaga kohtuda* ja *NN keelas lastel NENDE isaga kohtuda*). Rindlausetes on kohustuslik ellips ehk väljajätt.¹⁹ Pikkade põimlausete ja suuremate tekstiüksuste täpne sidumine on juba omaette kunst. Sageli ei teata, kas põimlause sidendile lisaks vajatakse ka

¹⁶ Vt viiteid 2 ja 3.

¹⁷ Vt viide 9.

¹⁸ Tekstiprotsesse. – K. Kerge. Eesti süntaks keeleõppe praktikule, lk 158–187.

¹⁹ Samas, lk 173 jj.

kõrvallause vastet (*SELLEKS, et ...* või *Et...*) ning kas sidend ja vaste võivad sulaneda (*selleks et*).²⁰

Süntaksisse puutuvate kirjavahemärkide puhul tekitab probleeme verbivormide kaassõnastumine, mida „Eesti keele grammatika“ veel ei sedasta. Näiteks on kaassõnastunud *hoolimata MILLEST, alates MILLEST ja lõpetades MILLEGA, arvates MILLEST* jt, kaassõnaühendid aga komasid ei vaja.

Ka vajab tähelepanu muutuvate tarindite mitmetähenduslikkus (vt artikli avaosa) ja võõrkeelemõjuline ületarvitus. Eesti traditsiooniline lausenorm ei luba näiteks väljendada aktiivset tegijat *poolt*-tarindiga ega edasi anda isikulist tegevust umbisikuliselt. Näiteks *Aruanne koostatakse osakonna juhataja poolt* kõlaks õigel kujul *Aruande koostab osakonnajuhataja*. Sedasama *poolt* itamist oleks lihtne vältida, kui ei liialdataks *mine*-konstruktsioonidega. Võrdluseks: kohmakas on *Vald ja linn on huvitatud isikute poolt oma elukoha määramisest* ning selge *Vald ja linn on huvitatud, et isikud oma elukoha määraksid*.

Tõlgendusprobleeme on tekkinud igal tasandil. Enamasti nõuab keeleline ekspertiis teksti analüüsi, sest siis saavad ka süntaksivahendid mitmest võimalikust ühe kindla tähenduse. Probleemiks on muu seas osutunud seegi, kas tegevusloetelu liikmete järjestus õigusaktis nõuab ka akti täitjalt samast järjestusest kinnipidamist. Vastus sõltub loetelu sisust. Kui tegu on instruksiooniga, kus seade tuleb kuskile asetada ja teatud viisil käivitada, siis nõuab loogika ka tegevustelt sedasama järjekorda. Kui aga tulekahju korral tuleb teavitada Päästeametit, evakueerida inimesed ja alustada kustutustöid, siis sõltub tegevuste järjestus või üheaegsus potentsiaalsete täitjate hulgast ja tegelikest asjaoludest. Järjestust saab kinnistada sõnadega *siis, seejärel* jne. Väga sage on tekstiseoste tuvastamine, näiteks otsustus, kas sõna *vargad* teatud lõigu avalauses seostub eelmise lõigu lõpul nimetatud isikutega jpm.

Teksti siduvate asendusmehhanismide kirjeldus on väga selge ka üldiselt keerukas akadeemilises süntaksiraamatus.²¹

Hääldus- ja kirjanormid

Õige häälduse norme esitavad

- „Eesti keele sõnaraamat ÕS 1999“. Seal leiab nii sõnavormide välte- ja rõhuteavet kui ka ülevaate teiskeelsete nimede hääldamisest (albaania, hiina, hispaania, hollandi, inglise, islandi, itaalia, jaapani, kreeka, ladina, leedu, norra, poola, portugali, prantsuse, rootsi, rumeenia, saksa, slovaki, soome, taani, tšehhi, türgi, ungari ja vene nimed);
- „Võõrsõnade leksikon“²² esitab võõrsõnade häälduse kõrval ka rohkesti tsitaatsõnu ja -väljendeid koos rõhu- ja muude hääldusjuhistega.

²⁰ Samas, lk 152. Vastete kasutust on kirjeldatud küll kompaktselt, kuid uurimuste puudumise tõttu ebaamendavalt.

²¹ Eesti keele grammatika II, lk 198–211.

²² Võõrsõnade leksikon. Tallinn 2000.

Kiri kui kirjakeele tunnus on alati normitud. Norminguid (sh õigekirjajuhiseid) esitavad

- „Eesti keele sõnaraamat ÕS 1999“. Selles esitatakse sõnade ja sõnavormide õigekiri; kreeka nimede transkriptsioon (sh kreeka-ladina ja ÜRO-s tunnustatud kreeka omaladina transkriptsioon); kirillitsas nimede eestipärane transkriptsioon ja ÜRO-s tunnustatud vene-ladina transliteratsioon;
- „Võõrsõnade leksikon“ sisaldab võõrsõnade, tsitaatsõnade ja -väljendite õigekirja; võõrpäritolu sõnavara on seal enam kui eelmisena nimetatud allikas;²³
- „Eesti keele käsiraamatu“ ortograafiaosa;
- Tiiu Erelti „Eesti ortograafia“²⁴.

Hääldusnorm kõigub mitmeti. Näiteks ei hääldata argiselt alati sõnaalgulist *h*-d, kuid ametlikel-avalikel esinemistel tuleks seda teha. Seal ei sobi ka *f*-i argiselt *v*-na hääldada.

Vastupidi peenutsevana mõjub sõnaalgulise ja muugi *g*, *b*, *d* ja *ž* heliline hääldus. Eesti hääldusnormi järgi kõlavad *gaas* ja *kaas* ühtmoodi, *ž* kõlab nagu nõrgem *š*.

Ka palatalisatsiooni- ehk peenenduse norm kõigub, nii et avalikkuse ees esineja peaks kahtluse korral raamatust järele vaatama ja oma häälduse õigsuses veenduma (*tan'is* või *tants* jms).

Eespool tuli juttu sellest, et enamiku jaoks õigeid välteid saab kohati tajuda ainult õigeid sõnamuuteid valides. Mitmel juhul võib hääldus tähendusi lahus hoida. Näiteks pakub ÕS 1999 **.nimme** ARG1 (III välde) määrsõna tähenduses 'nimelt, just, meelega', aga **nimme** (II välde): .nimme, nimmet (nimisõna selja osa tähistamiseks). Viimane liitub omastavalisena ja hääldatakse III vältes (*nimmelüli*). Ammune kirstunael *korsten* on vabaks antud: hääldades nimetavat II vältes, tuleb seda käänta *korsten: korstna: korstent*. Paraku ei tunnista ametlikult mitme sõnarühma hääldusmuutusi ning nendest tulenevaid tüübinihkeid. Näiteks liitsõnasarnase ehitusega võõrsõnad, nagu *kontsert* ja *kompvek* lähevad argikeeles järjest enam järjest *õpik*-tüüpi, kuid on ametlikult ikka kahe tugeva rõhuga. Mõni analoogne läbib hääldusmuutus põhjustab kirjavigu (*mõtekas* pro *mõttekas* jt), kuid keeleteoimkond on siin vabaks andnud ainult kirjapildis kajastumatu häälduse (nt *seaduslik* – nii II kui ka III vältes).

Suhteliselt argist hääldusviisi näitab õigekeelsussõnaraamat noolsulgudes vaid siis, kui see viib mingi rööpse neutraalseks muutunud käänamisviisini. Nii teavitatakse sõna *muuseum* kaheksusest hääldusest ja käänamisest: **.muuseum** <-se-um 6: -i, -i; -sjum 9: -i, -it>, mis

²³ Tähtsam kui õigekiri on võõrsõnade leksikoni juures muidugi see, et saab leida enam võõrsõnade tähendusteavet. Näiteks saab ÕS-ist 1999 teada, et mõistekiri on *ideograafia*, aga võõrsõnastikust selgub, mida viimane (ja seega ka esimene) tähendab. Niisamuti ei leia õigekeelsussõnaraamatust, et *resident* on ka noor erialaõpinguid jätkav arst – just võõrsõnade leksikon annab veendumuse, et kirja-keel ei vaja õigusterminite *arst-resident* (see pleonasm on kasutusel Sotsiaalministeeriumi õigusaktides) jne. Vt ka T. Erelt. Need rasked võõrsõnad. – Oma Keel 2001, 2, 38–46.

²⁴ T. Erelt. Eesti ortograafia. Tallinn 1999 ja hilisemad trükid. (Varasemates ei ole arvestatud Emakeele Seltsi keeleteoimkonna viimaseid otsuseid); veebiversioon: www.eki.ee/raamatud > Eesti keele käsiraamat. Ortograafia.

tähendab, et sõna käänatakse neljasilbilisena ühes tüübis (*seda muuseumi*), kolmesilbilisena teises tüübis (*seda muuseumit*). Mingil juhul ei saa siit järeldada, et noolsulgudesse asetatud hääldus- ja grammatikainfo ütleks midagi kirjpildi kohta.

Kõige enam piinlikkust tekitavad võõrnimed, mille puhul näikse olevat ununenud isegi päritolukeel. Avalikkuses kõlavad enam kui sageli ühtmoodi inglise Charles ja prantsuse Charles, ehkki ÕS-i 1999 hääldusjuhiste toel peaks hakkama saama ka tunduvalt eksootilisemate nimedega. Avalikkuse ette minnes peaks kõneleja lihtsalt hoolikamalt ette valmistama. Peetagu silmas, et eesti tekstis hääldatakse võõrainest (tsitaatsõnu ja võõrnimesid) ligikaudse täpsusega, st hääldusbaasi muutmata ja häälikuid tugevasti redutseerimata (nt 'kalifornia' ja 'šeikspiir', mitte ingliskõnalisena 'kälifooniö' ja 'šeikspiö').

Kirjanormingud muutuvad suhteliselt vähe, kuid siingi levivad ajuti sõnatud argikokkulepped ja -arusaamad, millele keelekorraldus on sunnitud reageerima. Näiteks muudeti algustäheõigekirja juhiseid 1990-ndate keskpaiku just seetõttu, et avalik pruuk oli nendest kõrvale nihkunud (perioodikaväljaannete nimede ümber kadusid jutumärgid jms). Siiski ei ole otstarbekas iga spontaanse muutusega kaasa minna ja adekvaatset informatsiooni annab ikkagi ainult keeleraamat.

Mõne juhise muutmise vajaduse võis tingida ka selle liigne detailsus. Näiteks juhise, mis reguleeris nimekuju täiendite kirjutamist nimedes („*Jfi*“ *keefir*, „*Tallinna*“ *kohvik*, *Pirita kauplus*, *prževalski hobune* jms). Uuem norming soosib seesuguste täiendite ühtlast jutumärkideta suurtäheleisust – täpsemad juhised leiate loomulikult kirjanormi allikatest.

Juristile on väga tähtis eristada nime ja nimetust, nimetust ja pealkirja. Näiteks kirjutatakse asutuse nimi ja ametlik nimetus küll ühtviisi läbiva suurtähega, kuid nad erinevad selle poolest, et üks võib olla tõlgitav (nt Euroopa Vabakaubanduse Assotsiatsioon on tõlkenimetus), teine mitte (nt nimi Esra on igas keeles Esra). Sarjade, rubriikide ja teoste pealkirjad pannakse jutumärkidesse ja kirjutatakse suure algustähega. Selle juhise järgi kirjutatakse ka määruste pealkirjad („*Haapsalu linna lasteasutustes õppemaksu kehtestamise kord*“), jutumärkidest jäetakse välja *määrus* kui liiginimetus, määruse andja ja number (*Vabariigi Valitsuse määrus nr 323*). Kõige seesuguse kohta pakuvad teavet nii eesti keele käsiraamatu ortograafiaosa kui ka seda dubleeriv omaette trükk. Palju poleemikat on tekitanud seaduste, seadustike, konventsioonide, eurodirektiivide jms pealkirjade kirjutamine: kas suure või väikese algustähega, kas jutumärkidega või ilma. Nüüdseks on kokku lepitud, et nende nimetuste puhul ei kasutata jutumärke ega ka suurt algustähte (*karistusseadustik*, *avaliku teenistuse seadus*, *ÜRO mereõiguse konventsioon*).²⁵

Sageli on vaja lühendeid. Neid aga ei ole kombeks ise moodustada seal, kus kirjakeeles tava olemas. Traditsioonilisi lühendeid võib leida loetletud õigekirjaallikatele lisaks ka „Eesti keele grammatika“ II köite osast „Kiri“. Pandagu tähele ka muid tavasid: kuigi kunagi ei jäeta

²⁵ Vt Normitehnika käsiraamat. Tallinn 2003, lk 22–25.

tõlkimata Ameerika Ühendriikide riiginimetust, oleks täiesti tavatu kasutada omalühendit. Normiks on kujunenud USA. Seda analoogiat – nimetus tõlkeline, sage lühend originaalipärane – võib kasutada valdkonna sisemises asjaajamises. Avalikkusele suunatud tekstis ei ole tavaks lühendit kasutada enne, kui see on täisnimetusega kindlalt seostatud, nt *Maailma Kaubanduskeskus – WTC*. Rahvusvaheliselt levinud võõrlühendeid avab TEA võõrsõnastik.²⁶

Piinlikult sageli võib näha valesti kirjutatud võõrsõnu. Tuletan meelde, et kui kasutaja ei ole täiesti veendunud, et ta teab võõrsõna tähendusnüansse ja on seda sõna kümneid kordi kirjutanud, siis peab ennast kontrollima. Vale kirja pildi või vale häälduse taga võivad olla kinnistunud väärseosed (**konstanteerima* pro *konstateerima*), niisamuti viib argine lobe hääldus vale kirja pildini (**insest* pro *intsest*).²⁷

Ortograafiaaraamatust leiab üksikasju, mida just ametitekstide koostaja alailma vajab. Seepärast on soovitatav Tiiu Ereli minikäsiraamatut laual hoida.

* * *

Pikemalt ei ole keelenormil põhjust peatuda, sest niikuinii ei saa ette näha küsimusi, mis keelega tööd tehes esile võivad kerkida. Kogu artiklisarja moraal on aga selles, et ennast usaldada ei tohi, ennast pidevalt arendamata jäädakse kimpu ja ennast vähegi arendades jõutakse ruttu tööviisini, kus kirjakeelenormi allikas on nii vältimatu töövahend, et riigiametnik taipab seda oma Eesti riiki esindavalt leivaisalt nõuda. Kirjakeele tunnus on tema teadlik kasutus.

KRISTA KERGE,

filosoofiadoktor eesti keele alal,
Tallinna Pedagoogikaülikooli üld- ja rakenduslingvistika dotsent,
Tartu Ülikooli Õigusinstituudi õiguskeele lektor

---

²⁶ Võõrsõnastik. Tallinn 1999, lk 632–659.

²⁷ Vt ka Ebaõnnestunud keelekasutust. – Ametniku keelekäsiraamat, lk 171–177.

ABIKS TERMINIINFO OTSIJALE: ETERI OSKUSKEELEKORRALDUSE ANDMEBAAS

Kas Eestis leidub kedagi, kellelt küsida vulkaaninduse oskussõnu? Kuidas saada ühendust farmaatsiterminoloogia ekspertkomisjoniga? Kas tasub hakata koostama eesti-saksa õigus-sõnaraamatut või tehakse seda juba kuskil?

2002. aasta lõpus tegi Eesti Terminoloogia Ühing erialainimeste hulgas küsitluse nende alal toimuva oskuskeeletoe kohta ja koondas tulemused oskuskeelekorralduse andmebaasi aadressil <http://www.eter.ee/baas>. Baasi koostamise ja avaldamise eesmärgid olid lühidalt järgmised.

Terminiinfo keskse leiukoha loomine. Artikli alguses toodute sarnaseid küsimusi tekib sageli tõlkijatel, ajakirjanikel, üliõpilastel, erialainimestel endil jne. Neile vastamine võib muidugi põhineda folklooril ja isiklikel kontaktidel, aga keskne järelevaatamise koht tagab info laiema leviku.

Dubleerimise vähendamine sõnastike ja terminibaaside koostamisel. Arvestades isegi väikeses Eestis võimalikuks osutunud regionaalset ja amet- või koolkondlikku killustatust, võiks see loend aidata informeerida eri seltskondi üksteise tegemistest, eriti seoses sõnastikuplaanidega. Vastustest ilmnesisid tõepoolest mõned alad (nt sõjandus), kus teadmatusest põhjustatud dubleerimise oht oli sel ajal päris reaalne. Sõjanduses on koostöö nüüdseks kenasti käivitunud.

Info kogumine eri aladel toimuva oskuskeeletoe kohta, mh eesti keele arendamise strateegia oskuskeelekorralduse peatüki ettevalmistamiseks.

Kogemuste vahetamine erialade vahel ning terminitöö vajalikkuse teadvustamine neil aladel, kus seda on seni vähem tehtud kui mujal.

Küsitlus andis tulemuseks ootamatultki positiivse üldpildi. Optimismiks annab põhjust nii vastanute suur hulk, probleemi teadvustatus kui ka eelkõige entusiasmi sellega tegelda. Üksikute eranditega põhineb oskuskeeletoe praegu tegijate ettevõtlikkusel ja missioonitundel. Tahtmist jätkub; suurim takistus on aja- ja rahapuudus.

Oskussõnavaraga seotud tegevus on eelkõige koondunud kõrgkoolide juurde, kus vajaduse emakeelse väljenduse järele põhjustab õppekirjanduse ja loengute koostamine. Valdav osa õppejõududest nõuab seda tööd ka oma üliõpilastelt (näiteks bakalaureuse- või magistratöö lisana). Parem on oskussõnavara olukord pikema õpetamistraditsiooniga erialadel.

Kuigi ühelt poolt mõistavad õppejõud omakeelse sõnavara tähtsust, lasub neil kohustus avaldada teaduslikke töid ikka ainult inglise keeles. Ankeedivastustest jäi kõlama mõte, et kuni eesti keeles avaldamine, olgu siis teaduslikul või populaarteaduslikul tasemel, ei ole prestiižne, rääkimata sellest, et see oleks iseenesestmõistetav, pole loota ka oskussõnavara kiiret arengut. Eesti keeles avaldatud materjalid on olnud pigem kirjutajate missioon oma rahva ees. Koputati kogu teadusüldsuse südametunnistusele, et grantide taotlemisel peaks olema üks tingimus ka eestikeelne kirjatöö.

Väljaspool õppetööd on suuremad oskuskeelega seotud keskused erialaliitustes ja riigiasutustes. Viimased on eelkõige seaduste loomise ja tõlkimise käigus sunnitud korrastama oma keelt, mille eest tuleb nähtavasti olla tänulik EL-i dokumendirohkusele. Selle raames on palju tööd tehtud koos Eesti Õiguskeele Keskusega (endine Eesti Õigustõlke Keskus).

Sõnaraamatu koostamise plaane oli enamikul vastanuist, kuid üha rohkem räägiti kavatsusest teha see elektroonilisel kujul, et huvitatud saaksid seda kodulehel kasutada. Eriti oluline on see aladel, kus uusi termineid ja värsket infot üha juurde tuleb.

Ankeedivastustest selgus, et keeleinimeste kaasamine piirdub sageli vaid keelenõutelefonil helistamisega. Erialadel, kus olid töörühmad, olgu siis vabatahtlikkuse alusel või töökohustusena, kuulusid sinna ka keeleinimesed, vähemalt oma keeleteoimetaja. Vastajad ei väsinud kiitmast Rein Kulli ja Tiiu Ereltit koostöö ja väga asjakohaste nõuannete eest. Paljud vastanuist on saanud abi Eesti Õiguskeele Keskusest.

Kuigi praktikas oli koostöö keeletespialistidega väike, tundus vajadus selle järele olevat ometi suur. Keeleinimeste nõu ja abi suuremahuliste ja oluliste sõnavaratööde puhul oodatakse, kuid oma kirjutiste keeleteoimetaja kätte andmisega ollakse pigem ettevaatlik, sest ebameeldivaid kogemusi liigaktiivse keeleteoimetajaga oli paljudel.

Lisaks vajadusele kaasata terminitöösse keeleinimesi selgus vastustest, et vaja on metoodilist juhendamist (näiteks sõnastike koostamisel) ning teretulnud oleks oskussõnaõpetust käsitlev koolitus. Vaatamata rõhutatud ajanappusele olid ometi peaaegu kõik nõus vähem või rohkem kaasa lööma, kui keegi nende ala sõnavara korrastama hakkab. Välise initsiatiivi suhtes oli enamik vastanuist ettevaatlik, sest nii tahtmist, tegijaid kui teadmisi jätkuvat endalgi. Kui vaid keegi raha hangiks. Küll aga rõhutati vajadust kaasata uute sõnaraamatute vms koostamisse ka naaberlade spetsialiste, sest integreerivas maailmas on oluline püüelda ühtlustamise poole.

Küsitlustulemused teatmematerjalina

Aadressil www.eter.ee/baas on erialade kaupa süstematiseeritud need vastused, millest on oodata kasu terminiinfo otsijatele. Alade liigitamiseks on kasutatud hariduse erialade rahvusvahelist klassifikaatorit ISCED 97, millel põhineb ka nt Haridusministeeriumi õppeka-

vade register (saadaval aadressilt www.hm.ee). Iga ala kohta on antud järgmised andmed, sellises ulatuses nagu neid on õnnestunud hankida.

- Ekspertid, kes on lubanud ennast tülitada terminoloogiliste küsimustega. Kontaktandmeid, mida veebis ei ole, saab vajaduse korral küsida Eterist – kui ekspert ei ole oma andmete levitamist keelanud, siis vahendame kontakti hea meelega.
- Terminiallikad. Siin on alates 1996. aastast ilmunud oskussõnastikud ning, juhul kui mõni ekspert neid on maininud, ka õppevahendid, varasemad sõnastikud jms, kust vastava eriala tunnustatud sõnavara võib leida.
- Oskuskeele senine korraldamine ja sõnastikuplaanid. Ekspertide vastuseid on vormiliselt ühtlustatud ja näpuvigu ning meilikodeeringu iseärasusi parandatud.

Andmete juures on toodud nende allikas ehk eksperdi nimi, kelle vastusest info pärineb. Eksperte kutsutakse ka seni katmata alasid lisama või olemasolevaid andmeid parandama, hoides seeläbi andmebaasi jätkuvalt kasulikuna. Tänu eesti keele ja rahvusliku mälu riiklikule programmile on loota ka Eteri enda aktiivsust baasi täiendamisel.

ARVI TAVAST,
Eesti Terminoloogia Ühingu juhatuse esimees
arvi@eter.ee

TERMINOLOOGIAKOOSOLEK TARTU ÜLIKOOLIS

Sajand tagasi olid eestlased kindlal seisukohal, et poliitiliselt iseseisval rahval peab olema oma rahvuslik ülikool. 1. detsembril 1918 võeti Tartu Ülikool sakslastelt üle. Sõja tõttu suudeti õppetööd alustada alles järgmise aasta oktoobris ja eestikeelne ülikool avada 1. detsembril 1919. See on oluline kuupäev eesti haridus- ja teaduskeele arendamisel. Kümne aastaga läks õpe valdavas osas eestikeelseks. Selle tagas mitmete erialade õppejõudude ja keeleteadlase Johannes Voldemar Veski ühistöö. Nii etendas Tartu Ülikool 1920. ja 1930. aastail juhtivat osa eesti oskuskeele arendamisel. Kolmekümnendail aastail andis rohkesti oskussõnavara juurde ka Tallinna Tehnikaülikool. Sajandi teisel poolel kaldus terminoloogiatöö raskuspunkt pigem Tallinna. Vähestel aladel, nagu näiteks füüsika, botaanika, zoologia, loomakasvatuse ja kehakultuur, jäi oskuskeele suunamine küll edasi Tartusse, otse ülikooli aga vähem.

Nüüd on Tartu Ülikool taas tundnud, et Eesti juhtiva haridusasutusena peab ta taastama ka oma juhtiva rolli eesti oskuskeele arendamisel. 11. märtsil 2004 kutsus prorektor prof **Jaak Kangilaski** teaduskondade esindajad terminoloogianõupidamisele. Kavas oli saada ülevaade erialade eesti keele seisust ning asutada üleülikooliline terminoloogiakomisjon.

J. Kangilaski andis kõigepealt sõna TÜ eesti keele professorile **Mati Ereltile**, kes rääkis eesti keele õppest väljaspool filosoofiateaduskonda. See vajab laiendamist, kuid samal ajal tuleks arvestada, et ei kannaks kahju eesti keele õppetooli põhiülesande täitmine: eesti keele uurimine ja õpetamine filoloogidele. Eesti keele õppeks mittefiloloogidele tuleks asutada eesti keele lektoraat.

Koosolekust olid kutsutud osa võtma terminoloogiaspetsialistid **Tiiu Erelt** Eesti Keele Instituudist ja **Arvi Tavast** Eesti Terminoloogia Ühingust. Esimene rääkis terminoloogiatöö vormidest, eelkõige terminoloogiakomisjonidest, teine terminoloogiaühingu tegevusest. Seejärel esitas J. Kangilaski teaduskondade esindajatele kaks küsimust:

- 1) missugune on eriala eesti keele seis?
- 2) kas ja kuidas korraldada eesti keele õpet teaduskonnas?

Matemaatika-informaatikateaduskonna informaatika poolt esindanud prof **Jüri Kiho** rääkis eriala oskussõnavara kiirest laienemisest (juurde on nt tulnud tarkvara terminoloogia). Tarvis oleks Tartu ja Tallinna koostööd. Õigekeelsus- ja väljendusõpet pidas ta väga vajalikuks juba bakalaureuseõppes, mitte alles magistriõppes. Koos Ülo Kaasikuga mitu oskussõnastikku teinud prof **Mati Abel** arvas, et matemaatika keele olukord on teistsugune kui teistel erialadel – see on väga kuiv keel, kus valitsevad erinõuded. Matemaatikud on täpsed, seevastu mittematemaatikud kasutavad matemaatika oskussõnu valesti. Toodud näited olid aga paraku pigem selle kohta, kus matemaatikud on konservatiivsemad kui naaberalade teadlased.

Henn Käämbre füüsika instituudist pani eriala keele hindeks 3+. Sadadest eesti füüsikutest tegeleb terminoloogiaga õigupoolest ainult kaks – H. Käämbre ja Viktor Korrovits, kes on koos teinud kaks suurt füüsika sõnaraamatut. Neil tuleb anda palju nõu meilitsi ja telefonitsi. Füüsikute publikatsioonid on põhiliselt ingliskeelsed, eesti keelt on vaja seminaridel ja igaaastastel füüsikapäevadel ning füüsika seltsi aastaraamatus ja kogumikes. Populaarteaduslikus keeles kirjutatakse ajakirjas Horisont. Et pidevalt tuleb juurde palju uusi mõisteid, on seltsil nende nimetamiseks teoksil portaal. Eesti keele õpe oleks füüsikutele väga tarvilik.

Ka haridusteaduskonna emer-prof **Inge Unt** on terminoloogiatoos tegev olnud mitu aastakümnet. Varem tegutses pedagoogika terminoloogia komisjon, praegu paraku enam mitte, kuigi uusi mõisteid tuleb kogu aeg juurde ja töö peaks jätkuma. I. Unt rõhutas, et keelekomisjon läheb käima ja püsib käigus ainult keeleteadlase abiga. Väga oluliseks pidas ta, et kokkulepitut arvestataks ka üldhariduskoolis, et keelt väärtustaksid ka õpikute autorid.

Juho Kirs geoloogia instituudist kahetses, et mitmed vanad terminoloogiakomisjonid kadusid nõukogude aja lõpus ära. Paljud inimesed tahaksid praegugi terminoloogiatood teha. Oleks tarvis siluda vastuolusid Tartu ja Tallinna vahel. Iga autor peaks vastutama oma kirjutatu eest, kirjastuse ning autori või tõlkija koostöö puhul ei saa keelekomisjon käskida, kuid soovitada siiski. Ülikoolis aga peaks vaatama küll, millises oskuskeeles ja milliste terminitega ainet õpetatakse. Teaduskonnanõukogudel oleks võimalus seda suunata. Taset tõstaks eesti keele õpe, aga praegu antakse ainult magistrantidele natuke stiiliõpet.

Õigusteaduskonna nimel rääkinud prof **Raul Narits** tõstis esile suurt tööd, mida õiguskeelt arendades alates 1930. aastatest on tehtud. Ta kõneles ka juristide ja keeleteadlaste koostgevusest. Täpsemat pilti olukorrast sõnavõtt paraku ei andnud.

Majandusteaduskonna õppeprodekaan **Helje Kaldaru** ütles, et majanduse ja majandusteaduse terminoloogias on olnud õnnis olukord tänu akadeemik Uno Merestele. Majandussõnastikke on teinud teisedki, aga osa neist pole kahjuks õnnestunud. Ka TÜ majandusteaduskonnas on püütud eesti keelt harida: üliõpilastelt nõutakse head keelt, tööde keelelise vormistamise kohta on olemas juhendid, eesti keeles on kirjutatud sadakond ülikooli õpematerjali, teaduskonnas kooskõlastatakse omavahel termineid. Üleüldine probleem on, et tuleks rohkem väärtustada eestikeelseid õpikuid – need on seni olnud mõisteliselt ja keeleliselt paremad kui tõkelised. H. Kaldaru esitas konkreetse soovi, et majandusteaduskond saaks eesti keele õpet 4 ainepunkti ulatuses õhtupoolikuti valikmoodulina.

Arstiteaduskonda esindas meditsiini terminoloogia komisjoni liige **Peet-Henn Kingisepp**. Keelekomisjon jätkab oma tööd: ilmunud on sõnaraamatuid ja haiguste klassifikatsiooni köited. Palju teeb meditsiini oskuskeele arendamise heaks ajakiri Eesti Arst, toimunud on eestikeelsed konverentsid, ilmuvad eestikeelsed meditsiiniraamatud. Arstiteadus koosneb paljudest erialadest ja enamikul neist on õnniks keelehuvilisi inimesi. Töötab ka farmaatsia terminoloogia komisjon. Arstiteaduse keel on seotud ladina keelega, mistõttu tuleks seda õpetada. Kuid tingimata tuleks arstiteaduskonnas õpetada ka eesti keelt.

Usuteaduskonna õppejõud **Marju Lepajõe** rääkis raskustest: teoloogias ei ole teadusperioodikat olnud, akadeemiline õppekirjandus on toimetamata ja ebaühtlane, õppejõud on hariduse saanud eri kohtades ning igapähele on see keel, mis tema õppeasutuses olnud. See kõik peegeldub ka üliõpilastöodes. Eesti keelt õpetatakse teaduskonnas selle võimaluse algusest peale, sest usuteadlased peavad rääkima just eesti keeles. On püütud teha õppesõnastikke, aga tarvis oleks terminoloogiakomisjoni, soovitatav oleks seda teha koos filosoofidega.

Kehakultuuriteaduskonna nimel kõnelnud emer-prof **Atko Viru** ütles, et eesti keele õpe oleks kindlasti tarvilik. Haritud treener peab olema vaba staadioni argoost ja spordireporteri lodevast keelekasutusest. Tema hinnangul on eesti terminoloogial praegu halvim aeg ses mõttes, et rahvuslikku uhkust ei ole enam. Selgete omasõnade asemele võetakse mitmetähenduslikke võõrsõnu, nagu *fitness*, *performance*. Ülikoolis oleks terminoloogiatöö tingimata vajalik. Teaduskonna soovitusi peaks arvestama meedia, kuid kahjuks ei arvestata (nt sõna *rütm* kasutus). Õnneks on ka neid spordiajakirjanikke, kelle keeletarvitus on hea, nt Paavo Kivine, Raul Rebane, Anu Säärts.

Bioloogia-geograafiateaduskonna teadur **Ülle Reier** on üks botaanika terminoloogia komisjoni liikmetest. See on teatavasti eriti vanade traditsioonidega terminoloogiakomisjon. Peale selle tegutsevad imetaja- ja linnunimetuste komisjon. Sõnastikest on silmapaistvaim „Ökoloogialeksikon“. Internetis on geneetika ja mikrobioloogia sõnastik. Vaja on aga eestikeelseid õppevahendeid. Ka Ü. Reier taunis olukorda, kus õppejõud peavad kirjutama ingliskeelseid artikleid ja eestikeelset õppevahendit ei arvestata. Selles ongi põhjus, miks eestikeelseid õppevahendeid on nii vähe. Üliõpilastele oleks tarvis korralikult toimetatud, paberil õppevahendeid ja eesti keele kursust. Üliõpilaste väljendusoskus ei arene, kui nad paljudes ainetes ei saa üldse suuliselt vastata ja kirjalikus töös panevad tihti ainult plusse-miinusid.

Kõige esitatud põhjal tegi prorektor Jaak Kangilaski kokkuvõtte, et ülikoolis ei ole oskuskeeltood seni küllaldaselt väärtustatud, aga vajadus selle järele on suur. Seetõttu on otsustatud **moodustada üleülikooliline terminoloogiakomisjon**, mille liikmed korraldaksid terminoloogiategevust teaduskondades. Ülikooli komisjon peaks tegema koostööd Eesti Terminoloogiaseltsiga (Eteriga), sest ülikool ei tohi ega taha teha omaette keelt. Komisjoni kuulusid kõigi teaduskondade esindajad, s.o peale kohalolnute veel ka füüsika-keemiateaduskonda esindama pidanud emer-prof Ants Tuulmets (üks suure kolmekeelse keemiasõnaraamatu autoreid) ja sotsiaalteaduskonna kõige keelehuvilisem õppejõud emer-prof Rein Taagepera¹

---

¹ Minu arvates on eesti keele olukord praegu kõige kehvem just sotsiaalteaduskonnas, mistõttu oli kahju, et sealt osavõtjat kohal ei olnud. – T. E.

Veel otsustati anda ülikooli juhtkonnale teada järgmist:

- 1) toetatakse eesti keele õpet erialadel;
- 2) ülikool peaks tegema kirja Haridus- ja Teadusministeeriumile, et pöörataks rohkem tähelepanu erialakeelele kooliõpikutes ning et ainenõukogudes osaleksid terminoloogiaga tegelnud inimesed (igapähe vähemalt üks);
- 3) senisest hoopis rohkem tuleb väärtustada emakeelseid kõrgkooliõpikuid.

Kui kavandatu teoks saab, tähendab see eesti oskuskeelekorralduses suurt sammu edasi.

TIIU ERELT,
Eesti Keele Instituudi peakeelekorraldaja

EESTI RAKENDUSLINGVISTIKA ÜHING SÜNDINUD

Rakenduslingvistide koondamise mõtet on eri aegadel oma peas kandnud ilmselt õige mitu inimest. Viimased aastad on olnud ses suhtes õige viljakad: 2002. aasta kevadel toimus Tallinna Pedagoogikaülikooli ja Eesti Keele Instituudi eestvõttel esimene rakenduslingvistika konverents, millele järgnes aasta hiljem teine ning tänavu, 2004. aastal kolmas. Kolm aastat on olnud paras hoovõtuaeg, et aru saada: Eestis on päris suur hulk keeleteadlasi ja muid keelega seotud inimesi, samuti üliõpilasi, kes on meelsasti valmis vähemalt korra aastas kokku tulema, et kuulata mitu pikka päeva ettekandeid ja osaleda tööpajades. Ja kui 2003. aasta konverentsi ajal sai kokkutulnutelt küsitud, kes sooviks olla rakenduslingvistika ühingu asutajaliige, siis kogunes kirja üle 40 nime. Nii tundus 2004. aasta kevadkonverents olevat just see õige aeg ja koht, kus ühing asutada. Nüüd võibki uhkusega välja hõigata: 2004. aasta 25. märtsil sündis **Eesti Rakenduslingvistika Ühing**, mis samal päeval sai ka oma esimese juhatuse, koosseisus: **Anu-Reet Hausenberg** (TPÜ), **Krista Kerge** (TPÜ), **Margit Langemets** (EKI), **Renate Pajusalu** (TÜ) ja **Kadri Vider** (TÜ).

Mis on rakenduslingvistika?

Sageli määratletakse rakenduslingvistikat teoreetilise lingvistika kaudu. Nii on tehtud ka “Eesti entsüklopeedias”, kus öeldakse: “rakenduslingvistika on keeleteaduse osa, mis rakendab teoreetilise lingvistika .. tulemusi ..”¹ Keeleteooriast on entsüklopeedias esile tõstetud omaaegsed tipud – strukturaallingvistika, generatiivgrammatika ja eksperimentaalfoneetika – ning loetletud neist lähtuvad rakendused: raaltõlge, keelestatistika, kommunikatsiooniteooria, kõnesüntees ja kõnetuvastus (viimased kaks on rakendatavad seadmete loomisel, infotöötluses, kõneteraapias ja keeleõpetuses). Umbes samamoodi defineerib rakenduslingvistikat ka **David Crystal** oma lingvistikaentsüklopeedias: rakenduslingvistika on lingvistika teooriate, meetodite ja avastuste kasutamine muudes keelega seotud valdkondades.²

Soomlaste arusaam erineb eespool esitatud seisukohtadest. Kuivõrd kolmekümne aastaga ei ole maailmas ses asjas suudetud üksmeelt leida ja rakenduslingvistiliste valdkondade loetelu venib aina pikemaks ja pikemaks,³ on Soome teadlased loobunud peamurdmisest *rakenduslingvistika* sisu üle. Ühingu asutamiskoosolekul kõnelnud prof **Kari Sajavaara** sõnusti seostatakse Soomes rakenduslingvistikaga igasugust tegevust, millel keeleasjandega midagigi pistmist on. Kõige rohkem inimesi hõlmav rakenduslingvistika valdkond on

---

¹ Eesti Entsüklopeedia. 8. köide. Tallinn 1995, lk 11.

² **D. Crystal**. An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages. Penguin Books 1994, lk 24.

³ Vt. **K. Sajavaara**. Kielenasiantuntijoiden yliopistokoulutus: Mihin soveltavaa kielitiedettä tarvitaan? – Toimiv keel I. Töid rakenduslingvistika alalt. Eesti Keele Instituudi toimetised 12. Tallinna Pedagoogikaülikool, Eesti Keele Instituut. Tallinn 2002.

keeleõpetus: nii õppimine kui ka õpetamine, nii emakeele kui ka teise keele õpe, samuti võõrkeeleõpe koolis ja täiskasvanute keelekursustel, mitmekeelsuse problemaatika jm. Kuidgi on võimalik, et rakenduslingvistika uuringutes saadakse tulemusi, mis lisavad keele kohta uusi puhtteoreetilisi andmeid, arvas K. Sajavaara, et keele uurimine ei ole rakenduslingvistika põhieesmärk, vaid pigem kaasnähtus.⁴

Keelega seostub elus ja ühiskonnas väga palju: keeleküsimumused on olulised poliitikas, kommunikatsioonis, infotehnoloogias, seadusloomes, meditsiinis jm; tekste luuakse, tõlgitakse, töödeldakse; keele eest kantakse pidevalt hoolt.

Rahvusvaheliselt ühendab rakenduslingvistike 1964. aastal asutatud **Rahvusvaheline Rakenduslingvistika Assotsiatsioon** (pr *Association Internationale de Linguistique Appliquée*, lühend *AILA*), mis võtab oma põhikirja järgi liikmeks vaid ühe organisatsiooni igalt maalt. Eesti Rakenduslingvistika Ühingu on kindel plaan seada sisse kontaktid ka selle maailmaorganisatsiooniga. Siiani üksnes Euroopa pinnal koos käinud ühing peab oma järgmise, 14. maailmakonverentsi 2005. aastal Ameerikas. AILA kodulehelt⁵ võib huviline leida veel terve hulga seni nimetamata rakenduslingvistilisi valdkondi, nagu näiteks keeletehnoloogia, retoorika ja stilistika, leksikograafia ja leksikoloogia (eriti kakskeelsed sõnaraamatud), sõnaraamatute kasutamine, lastekeele uurimine ja õpetamine, kontrastiivne lingvistika ja vigade analüüs, hindamine ja testid, keel ja meedia, keel ja äri jpm. K. Sajavaara soovitusel võiks igaüks pärast Eesti ühingu rahvusvahelise ühingu liitumist ka ise teda huvitava valdkonna rahvusvahelise komisjoniga lähemaid sidemeid otsida.

Rakenduslingvistika Eestis

Krista Kerge on paar aastat tagasi kirjutanud: “Eestis end rakenduslingvistikaga tegelejana ei määratleta ja/või ei reklaamita. Kummatigi tegutsetakse ..”⁶ Ja tõesti, seda laadi töid tehakse rohkemal või vähemal määral Eesti Keele Instituudis, Tartu Ülikoolis, Tallinna Pedagoogikaülikoolis, Tallinna Tehnikaülikooli Küberneetika Instituudis, Riikliku Eksami- ja Kvalifikatsioonikeskuse juures, Eesti Õiguskeele Keskuses jm. Kui püüda kolme konverentsi materjali põhjal välja tuua eesti rakenduslingvistika olulisemad harud, oleksid need järgmised: võõrkeeleõpe ja eesti keele kui teise keele õpe, kontrastiivgrammatika uuringud, keeletehnoloogia, leksikoloogia ja leksikograafia, eri valdkondade terminoloogia, tõlkimine, keelepoliitika, hindamine ja vigade analüüs. Need alad on olnud esindatud kõigil konverentsidel. Pisut kõrvale on seni jäänud keelehoole ja keelekorraldus. Kõigi mainitud alade teadlik arendamine on eesti keele hea käekäigu seisukohast ülioluline. Kas edaspidi julgetakse laiendada ka filoloogialade rakenduslikku kallakut, hakkab ehk nüüdsest sõltuma ka ühingu toest ja häälest rakenduslingvistika määratlemisel.

⁴ Vt viide 3, lk 242.

⁵ Vt: <http://www.aila.ac/>.

⁶ **K. Kerge.** Funktsionalistlik keeleteooria ning rakenduslingvistilised arusaamad Eestis. – Teoreetiline keeleteadus Eestis. Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 4. Tartu 2002, lk 105–119.

Mida ühingu saab?

On üldiselt teada, et uus asi tekitab umbusku, kui ei ole täpselt teada “mida mina sellest saan”. Selle ühingu, nagu küll ilmselt iga muu vastse moodustise puhul tuleb esialgu pühendada tema kannatlikule kasvatamisele, enne kui temale toetumist võib loota. Seepärast on õigem mõelda teistpidi, tuleks hoopis küsida:

Mida ühingu anda?

Asutamiskoosolekul pani prof Kari Sajavaara eestlastele südamele, et iga liituja mõtleks, mida ühingu anda, kuidas ise oma valdkonnas rakenduslingvistilist tegevust suunata. Oodatud on kõik head ühingu nähtavaks ja vajalikuks tegemise ideed, abi väärtuslike sidemete sõlmimisel muu maailmaga, aga ka Eesti teiste, ala poolest lähedaste seltside ja ühinguatega. Ühe esimese asjana luuakse rakenduslingvistika ühingu koduleht, mille kaudu saab hakata infot vahendama.

Eesti Rakenduslingvistika Ühingu liikmeks on võimalik astuda isikliku avalduse alusel ühingu asjaajaja Külli Kuuse kaudu (e-post: kylli.kuusk@eki.ee), edaspidi saab avalduse plangi võrgulehelt. Sisseastumismaks on füüsilisele isikule 100, juriidilisele isikule 1000 krooni.

MARGIT LANGEMETS,
Eesti Keele Instituudi
leksikoloogiasektori juhataja

TOEKAS ABIMEES AMETNIKELE

2003. aastal andis Juura kirjastus välja “Ametniku keelekäsiraamatu” teise, täiendatud trüki. Tiitellehelt loeme, et väljaanne on õigusaktide ja muude dokumentide koostaja abiline. Raamatu on kokku pannud Justiitsministeeriumi keeleteimetajad Kaia Alasi ja Aime Vettik. Lõppviimistluse on teinud Uno Liivaku. Alustekste on kirjutanud Kaia Alasi, Reet Kasik, Krista Kerge, Rein Kull, Uno Liivaku, Helle Metslang, Sirje Mäearu, Martin Ollisaar, Elli Riikoja, Erki Silvet, Silvi Vare ja Aime Vettik. Suure osa ainesest moodustavad peamiselt ajakirjas Õiguskeel ilmunud keelekirjutised.

Raamatus on kaheksa peatükki, mis jagunevad omakorda väiksemateks osadeks. Varasema trüki tava kohaselt on selleski raamatus alapeatükkide lõpus artikliloend, mis aitab süvema huvi korral leida muidki sama teema käsitlusi.

Mida “Ametniku keelekäsiraamat” sisaldab?

Esimene peatükk piiritleb mõisted *kirjakeel*, *oskuskeel* ja *õiguskeel*. Keelemõistete selgitused on tähtsal kohal muudiski peatükkides – mõeldud on sellele, et raamatu kasutajal ei pruugi olla filoloogilist kõrgharidust.

Teises peatükis on vaatlusalisteks õigusteksti sisu ja vorm. Mis tahes tekst peab mahtuma läbi kolme sõela: et seda loetaks ja mõistetaks ning seeläbi ka omaks võetaks. Paljud tekstid nendest sõeltest kahjuks läbi ei mahu. Seetõttu antakse hulgaliselt näpunäiteid, kuidas on otstarbekas oma sõnumit vormistada, nt tuleb kõige tähtsam info paigutada teksti algusesse või lõppu.

Kolmandana käsitletakse õigekirja. Kokku- ja lahkukirjutamise juhiste osast saab teada, et nt väljend *autorehvide parandustöökoda* sisaldab väärraid seoseid (kas autorehvidel on tõesti töökoda?), selle asemel soovitatakse kasutada *autorehvide paranduse töökoda*, *autorehvide parandamise töökoda* või ka *rehviparanduskoda*. Õigekirjapeatükis antakse näpunäiteid ka lühendite ja arvude kirjutamiseks, nende valdkondade kohta esitatakse sageli küsimusi täienduskursuste lektoritelegi. Raamatust saab teada, et lühendid ei sobi seadustesse ega teistesse ametlikesse tekstidesse. Üha uuesti vajab meeldetuletust tõik, et järgarv, mida märgitakse araabia numbriga, vajab punkti, nt *2004. aastal*. Eesti Keele Instituudi keelenõuandest päritakse tihti asutuste ja nende üksuste algustähe kohta. See on teema, mis “Ametniku keelekäsiraamatus” paikneb peatükis “Nimi ja nimetus”.

Raamatu neljas osa vaatleb sõnamoodustust ja õpetab lugejat keelendeid valima, nt saab teada, mida peab teksti looja arvestama, kui tal on valida võõr- ja omasõna vahel. Oskussõnade tuletamise kohta esitatakse raamatus kaksteist nõuet, põgusaks näiteks olgu siinkohal

viies: “Tuletis ei tohi olla vastuolus oma moodustustähendusega”. Hoiatav näide on toodud sõna *seadusandlus* kohta, mille tähendus ‘õigusaktide kogum’ on vastuolus deverbaalide üldise moodustustähendusega. Seadustekstide ja ajakirjanduse keeleski lokkavad liiased *lt*-tuletised, need on raamatus koondatud loendisse, nt *koheselt – kohe, igakuiselt – iga kuu, riigisiselt – riigi sees* või *riigisisesti*.

Juba sissejuhatusest selgub, et raamat asetab rõhu korrektse lausestuse õpetamisele. Seetõttu on mõistetav, et selle valdkonna peatükid on pikemad.

Viendas peatükis on juttu lause struktuurist (nt lause ning fraasi pikkusest, kõrvallause asendist, laiendite paigutusest), lauseosade sidumisest (sh asesõnade *kes* ja *mis* valikust), loetelude koostamisest, sõltumus- ja ühildumismuredest, ainsuse ja mitmuse vahekorra, sihitise käänetest, verbide ajavormide valikust ning eituse moodustamisest. Toogem näide eituse kohta: eesti keelele on võõras *See on mitte ministri arvamus*, selle asemel peab ütlema *See ei ole ministri arvamus* või *See ei ole mitte ministri arvamus*.

Kuuendast peatükist saab teavet nimede ja nimetuste kohta. Siin käsitletakse näiteks perekonnanimede käänamist. Õigusaktide nimetusi võib tekstis esitada kaheti: 1) väikese algustähega (seaduste nimetused) või 2) esisuurtähega ja jutumärkides (määruste nimetused).

Seitsmenda peatüki keskmes on sõnastusvead. Vaadeldakse sõnajärge, lauselühendi ja kõrvallause vahekorda, kaassõna valimist, hoiatatakse ka samatähenduslike sõnade kuhjamise ehk pleonasmi (esimesed osad on liigsed nt väljendites *juhuslik kokkusattumus* ja *ette ennustama*) eest ning kahe väljendi või lause kokkusulatamise ehk kontaminatsiooni (väär on kirjutada *üles loetlema* ja *kinni peatama* õigete *üles lugema* ja *kinni pidama* asemel) eest. Omaette jaotis on raamatus pühendatud nimisõnatõvele, nt *teostab analüüsi* asemel antakse nõu kirjutada *analüüsib*. Lugeja leiab ka nn tühiverbide loendi.

Lühikeses kaheksandas peatükis tuletatakse lugejale meelde, mida peab arvestama tekstide eesti keelde tõlkimisel. Esmane nõue on, et tõlkija peab valdama korralikult eesti kirjakeelt.

Kõikides peatükkides on kuhjaga tarvilikke õpetusi. Lugejale esitatakse kõrvutavalt kehva ja hea keele näiteid. Need raamatu kasutajad, kes iga näidet põhjalikult eritlevad, peaksid hakkama paljudest keelesõlmedest paremini aru saama.

“Ametniku keelekäsiraamatul” on kuus lisa: esitatakse võõrlühendite, paronüümide ja ladinakeelsete väljendite valimikud, antakse juhised vene nimede kirjutamiseks eesti keeles, selgitatakse tsiteerimis-, refereerimis- ja viitamistõudeid. Omal kohal on lisa “Ebaõnnestunud keelekasutus”. Selles on nagu raamatu põhipeatükkideski vastandatud kaks veergu keelendeid: väärad või mittesoovitavad *versus* õiged või soovitatavad. Loend sisaldab sagedasi õigekirja-, vormimoodustus-, sõnatuletus-, liiasus- ja paronüümivigu. Lugejale meenutatakse, et õiged sõnakujud on *faks, kandidaat, seda eelnõu, naasma* ja *naasis, eespool, järelevalve* jt. Siit saab teada sedagi, et *õiguslase kirjanduse* asemel on parem

kasutada liitsõna *õiguskirjandus*, liiane *erialaspetsialist* vahetatagu tekstis välja sõnade *eriteadlane*, *spetsialist* või *asjatundja* vastu. Liitsõna *struktuurifond* soovitatakse asendada sõnaga *arengufond*. Selle asemel võinuks olla 2002. aasta sõnavõistluse uusik *tõukefond*, mis annab selle fondi mõtet täpsemini edasi. Loendisse lisaksin veel tuletised *autorsus* ‘autoriks olek’ ja *liikmesus* ‘liikmeks olek’, sest tihti kohtab tekstides nende asemel valesid kujusid *autorlus* ja *liikmelisus*.

“Ametniku keelekäsiraamatu” väärtus seisneb rikkalikus näiteaineses, mitmes põhjalikus loendis, rohketes hea keele kasutamise õpetustes. Kui aga kellelgi tekib küsimus, mida teos ei käsitle, pole põhjust peljata teistegi keeleraamatute poole pöördumist, selle hõlbustamiseks on teose lõpulehekülgedel soovitatava kirjanduse loetelu.

ARGO MUND,

Eesti Keele Instituudi grammatikasektori assistent,
Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli magistrant